

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЕМОЦІЙНОГО
РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кваліфікаційна робота
здобувача освітнього ступеня
магістр
спеціальності 012 Дошкільна освіта
освітньої програми:

Дошкільна освіта. Альтернативна
освіта

Катранжи Марії Іванівни

Керівник

д.пед.н., проф. Рашидов С. Ф.

Рецензент: д-р філософії Сараєва І.В.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти

протокол № 6 від «04»
січня 2023р.

Завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти

Іванова Д.Г.

(прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні ЕК
«17» січня 2023р.

Оцінка 45 добре
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Логова ЕК

Лесіна І.М.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку як педагогічна проблема.....	7
1.2. Готовність майбутнього вихователя до емоційного розвитку дітей дошкільного віку.....	16
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	30
2.1. Підходи до емоційного розвитку дітей дошкільного віку в психолого- педагогічній літературі.....	30
2.2. Особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку.....	38
2.3. Емоційне благополуччя дітей дошкільного віку як передумова їх емоційного розвитку.....	45
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	51
3.1. Вивчення початкового рівня емоційного розвитку дітей дошкільного віку.....	51
3.2. Емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.....	59
3.3. Порівняльний аналіз результатів експериментально-дослідної роботи з емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку	67
ВИСНОВКИ.....	72

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	75
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Актуальність теми. Основним напрямом в емоційному розвитку дитини дошкільного віку є формування здатності розрізняти базові емоції (радість, гнів, смуток, страждання тощо), емоційні стани щодо їх зовнішнього прояву: через міміку, жести, позу; керувати емоціями та почуттями (довільність поведінки), а також розвиток динаміки змісту, стійкості, глибини, моральних, естетичних, пізнавальних почуттів.

Це дозволяє припустити, що одним з пріоритетних напрямів роботи системи дошкільної освіти має стати цілеспрямований емоційний розвиток дитини дошкільного віку, що забезпечить успішний розвиток інтелектуальної, соціальної та інших сфер життя дитини.

Слід зазначити, що практика дошкільного виховання показує, що емоційний розвиток дітей дошкільного віку здійснюється не системно, а, в основному, лише через стимулювання естетичних переживань, розвиток художніх, музичних, акторських здібностей.

Готовність майбутнього вихователя до провадження професійної діяльності, спрямованої на емоційний розвиток дитини дошкільного віку, формується в ході навчання у закладі вищої освіти і є показником професійної компетентності майбутнього фахівця.

Загальним проблемам організації професійної підготовки студентів присвячені праці Г. Беленької, А. Богуш, Е. Вільчковського, Н. Гавриш, Т. Лесіної, О. Листопад, І. Луценко, Н. Мельник, Т. Поніманської, І. Рогальської-Яблонської, Н. Сайко та ін.

Останнім часом підвищився інтерес до проблеми формування готовності майбутніх педагогів дошкільної освіти до професійної діяльності, спрямованої на емоційний розвиток дітей дошкільного віку (Н. Трофаїла). Характеризуючи стан вивчення проблеми, можна констатувати той факт, що

нині особливо гостро постає проблема забезпечення закладів дошкільної освіти професійними педагогічними кадрами, здатними до ефективного вирішення освітньо-виховних завдань, зокрема до емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Актуальність проблеми, доцільність шляхів її розв'язання зумовили вибір *теми* нашого магістерського дослідження: «Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку».

Мета дослідження: теоретично проаналізувати та експериментально перевірити підготовку майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Відповідно до мети було поставлено такі *завдання*:

- 1) опрацювати наукову літературу з проблеми дослідження;
- 2) визначити зміст і структуру поняття «готовність майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку», «емоційний розвиток дітей дошкільного віку», «емоційне благополуччя дітей дошкільного віку»;
- 3) визначити критерії та показники готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку;
- 4) розробити програму з емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: емоційний розвиток дітей дошкільного віку.

Методи дослідження:

теоретичний – аналіз психолого-педагогічної науково-методичної літератури з проблеми дослідження, моделювання, узагальнення, порівняння, синтез, теоретичний аналіз стану проблеми дослідження;

емпіричний – спостереження, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний);

статистичний – математичної статистики, порівняльний аналіз даних.

Теоретико-методологічною основою дослідження є Закон України «Про освіту», Державна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція); теоретико-методологічні фундаментальні праці з дошкільної педагогіки і психології.

Гіпотеза дослідження. Процес підготовки майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку буде ефективним, якщо у студентів – майбутніх вихователів будуть сформовані теоретичні уявлення, що відображають основні проблеми емоційного розвитку дітей дошкільного віку; буде реалізовано психолого-педагогічні умови, які сприяють ефективній підготовці майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку (забезпечення розвитку стійких мотивів професійної діяльності; забезпечення спрямованості (змісту) освіти на успішну підготовку спеціалістів дошкільної освіти до емоційного розвитку дітей дошкільного віку; організація педагогічної практики, що забезпечує професійний саморозвиток студентів-практикантів; організація спільної діяльності студентів та вихователів закладів дошкільної освіти; включення майбутнього вихователя до різних видів професійно-орієнтованої діяльності та інші).

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що їх можна буде використати майбутнім вихователям під час проходження практики в закладі дошкільної освіти з метою подальшого емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Експериментальна база дослідження – закладу дошкільної освіти – дитячий навчальний заклад загального розвитку «Чомучка» Ренійської міської ради.

Публікації. Основні результати дослідницької роботи відображено в наукових статтях, із них:

Катранжи М. І. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних та соціально-економічних наук.* Вип. 8. За матеріалами VIII Всеукраїнської науково-

практичної конференції «Науковий пошук студентів XXI ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук» (17 листопада 2022 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2022. 284 с. С. 29-31.

Катранжи М. І. Деякі аспекти підготовки майбутніх вихователів до емоційного розвитку дошкільників. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»*: Зб. наук. праць. Переяслав, 2022. Вип. 83. 133 с. С. 48-50.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи знайшли відображення у доповідях та виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: VIII Всеукраїнська науково-практична конференція «Науковий пошук студентів XXI ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук» (17 листопада 2022 р., м. Ізмаїл); Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (20 грудня 2022 р., м. Переяслав).

Структура дослідження: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, 5 таблиць, 6 рисунків. Список використаних джерел та літератури складає 72 найменування. Основний текст роботи викладено на 77 сторінках, загальна кількість – 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку як педагогічна проблема

Дошкільна освіта, розвиваючись як відкрита, варіативна, орієнтована на надання якісних освітніх послуг сім'ям із дітьми дошкільного віку, за своїм змістом є одним з основних освітніх ресурсів, потенціал якого не поступається жодному з наступних шаблів освіти в сучасній Україні. У зв'язку з цим виникає потреба в професійних педагогах, здатних до самостійного прийняття відповідальних рішень та прогнозування їх можливих наслідків з урахуванням соціально-економічних умов. Нині пріоритетною є діяльність вихователя, який планує та практично втілює поставлені перед ним освітні завдання.

Отже, першочерговим завданням закладів вищої освіти є підготовка висококваліфікованого спеціаліста, який на належному рівні виконуватиме професійні обов'язки.

Як зазначає Г. Беленька, «вища освіта впливає на індивідуальний розвиток особистості майбутнього фахівця, формує інтелектуальний, духовний, виробничий потенціал держави, забезпечує національні інтереси та зміцнює авторитет і конкурентоспроможність держави на міжнародному рівні» [5].

У Законі України «Про вищу освіту» наголошується на тому, що професійна підготовка – це «сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти» [20].

У Національній стратегії розвитку освіти на 2015-2025 роки зазначено: «Метою (місією) вищої освіти в Україні є інтелектуальний, культурний і професійний розвиток особистості» [58], здатної працювати на засадах інноваційних підходів у галузі освіти та постійно підвищувати свій професійний рівень.

Зазвичай поняття «підготовка» у довідковій літературі тлумачиться, як запас отриманих знань, як-от: «Запас знань, навичок, досвід і т. ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності» [11, 952]; «сукупність знань, навичок і вмінь, оволодіння якими дає змогу працювати за обраною професією» [12, 116]. Саме цим і можна, мабуть, пояснити той факт, що більшість науковців пов'язували професійну підготовку із засвоєнням знань та набуттям певних умінь і навичок. Проте, на думку Т.В. Рогової, аналіз сучасних наукових розвідок доводить, «що засвоєння певного обсягу знань, умінь і навичок є необхідним, але не єдиним показником якості професійної підготовки. Розглядаючи проблему визначення мети підготовки фахівців у сучасній системі вищої освіти, науковці акцентують увагу на необхідності вирішення завдань, які значно розширилися та змінилися. Вони наголошують:

✓ по-перше, мова йде про «мультипрофесійну» підготовку – підготовку фахівців, здатних ефективно діяти не лише в межах окремих традиційних галузей науки, а й у сфері нових наукових галузей, що виникають упродовж професійної діяльності фахівця як наслідок прискорення темпів науково-технічної еволюції;

✓ по-друге, підготовка фахівця до професійної діяльності в сучасних умовах вимагає не стільки енциклопедичних знань, скільки вміння віднайти і отримати необхідну інформацію та зробити правильні висновки, а з іншого боку – продемонструвати володіння специфічними професійними психомоторними навичками;

✓ по-третє, отримання освіти впродовж усього життя та розвиток нових форм навчання з використанням інформаційних технологій надають можливість більш гнучко реагувати на зміни потреб ринку праці» [51, с. 12].

Т. Танько під професійною підготовкою розуміє систему організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і професійної готовності, що, в свою чергу, визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати [60, 34]. Н. Мельник розуміє під професійною підготовкою результат комплексного освітнього процесу, що характеризується широтою загального світогляду і високої загальної культури особистості, володінням професійними знаннями з педагогіки, психології, теорії та наукових основ управління; це спроможність вихователя реалізувати свої знання на практиці; це вміння застосовувати весь спектр традиційних та інноваційних методів психолого-педагогічного, соціального дослідження, усього комплексу педагогічних і управлінських умінь [38, 60]. О. Аніщенко розглядає «професійну підготовку» як процес формування в ході навчання та практичної діяльності готовності до компетентного виконання функціональних обов'язків, що оплачуються [18, 742]. Більш широке визначення дає В. Рибалка, розглядаючи «професійну підготовку» як планомірні, організовані заходи, спрямовані на засвоєння трудових, професійних знання, оволодіння вміннями і навичками, формування професійно важливих якостей особистості, що відповідають вимогам професії [18, 676].

Аналізуючи сучасні теорії та практики професійної підготовки, Т. Рогова визначає такі її ознаки:

- ✓ «формування системи професійно значущих знань, умінь і якостей, форм поведінки, індивідуальних способів виконання професійної діяльності;
- ✓ широкопрофільність підготовки;

- ✓ формування сучасного стилю цілісного науково-професійного мислення; готовності до професійного саморозвитку, безперервної освіти і самоосвіти;
- ✓ формування соціальної і професійної позиції, розвиток професійних здібностей й особистісних якостей (самостійність, активність, креативність, мобільність, комунікативність та ін.);
- ✓ забезпечення готовності майбутніх фахівців до індивідуально-творчого виконання професійних функцій, до інноваційної діяльності;
- ✓ прикладний характер підготовки, забезпечення єдності, інтеграція її теоретичної і практичної складових; упровадження дуальної освіти» [48, 300].

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти зазначається, що «Професійне навчання педагогів дошкільної та початкової освіти може здійснюватись на основі цілісної філософії розвитку особистості в період дитинства. Сучасна дошкільна освіта вимагає розвинених рефлексивних умінь вихователя. Педагог має бути здатний проявляти їх, орієнтуючись на вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей, організаційні та змістовні характеристики освітнього процесу в різних групах дошкільного закладу» [72].

Згідно з Концепцією дошкільної освіти, «Нова генерація педагогів дошкільної освіти має бути готовою до побудови освітнього простору в закладі дошкільної освіти, суголосного з цінностями гуманістичної філософії та педагогіки». А це має передбачати у майбутніх вихователів не тільки сформовані гуманістичні цінності, особистісну зрілість, високий рівень освіченості, «а й практичну вмільсть створювати відповідне освітнє середовище, будувати взаємини з вихованцями на засадах партнерства, здатність до розуміння себе та іншого, конкретної ситуації буття. Заявлені гуманістичні цінності освіти, ідеї особистісно зорієнтованої педагогіки, технології психолого-педагогічної підтримки, гуманної педагогіки, педагогіки розуміння та партнерства мають складати підґрунтя професійної

підготовки майбутніх педагогічних працівників закладів дошкільної освіти» [28, 18-19].

Відтак сучасна дошкільна освіта вимагає від вихователя «розвинених рефлексивних умінь, які мають бути сформовані вже на етапі університетської підготовки та проявлятися у врахуванні вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей, організаційних та змістових характеристиках освітнього процесу в різних групах закладу дошкільної освіти», уміння швидко орієнтуватися в інформаційному потоці, знання ІКТ-технологій, уміння оптимізувати педагогічну працю, постійного підвищення фахового рівня. Має бути вмотивованим до професійного зростання [28, 18-19].

Встановлено, що сьогодні у монографіях, дисертаційних дослідженнях, інтернет-ресурсах, досвіді роботи науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти України та інших наукових працях з проблем підготовки фахівців у закладах вищої освіти автори розкривають питання формування професійної компетентності, підготовки вихователів до організації еколого-дослідницької діяльності дітей у природі, теоретико-методичні основи професійної підготовки вихователя дошкільного закладу до економічного виховання дітей, підготовку майбутніх вихователів до розвитку емоційної та соціальної сфери дітей дошкільного віку (А. Богуш, Г. Беленька, Н. Грама, Н. Кічук, Т. Лесіна, Н. Лисенко, Н. Трофаїла та ін.).

Теоретичний аналіз передового педагогічного досвіду показує, що найбільш характерним напрямом підвищення ефективності вищої професійної освіти є створення таких психолого-педагогічних умов, в яких студент займає активну особистісну позицію і найповнішою мірою розкривається як суб'єкт навчальної діяльності.

Як слушно зауважує А.М. Аніщук, «Питання підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти висвітлено у працях сучасних науковців, зокрема, з позиції компетентнісного підходу, під яким розуміється спрямованість навчального процесу у вищій школі на формування й розвиток базових,

ключових і предметних компетентностей особистості (А. Аронова, Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Гавриш, І. Жадленко, І. Коновальчук, І. Рогальська-Яблонська), діяльнісного, що передбачає відбір змісту навчальних предметів з урахуванням специфіки майбутньої професійної (виробничої) діяльності (З. Курлянд, Н. Мирончук, В. Давидова), інтегрованого підходу, який забезпечує формування цілісної системи професійних знань, умінь і навичок (О. Вознюк, О. Дубесенюк, Н. Гавриш, Т. Жаровцева, К. Крутій, М. Прокоф'єва), інтерактивного, який розглядається в умовах проведення інтерактивного навчання (О. Пометун, Л. Пироженко, Л. Пісоцька), особистісно орієнтованого (І. Бех, Н. Ничкало, А. Івершинь), технологічного, що передбачає відповідну послідовність операцій із використанням необхідних засобів і створення умов (В. Беспалько, П. Гальперіна, Н. Талізїна, Н. Шуркова) та ін. Розкрито різні аспекти розвитку професійно-особистісних якостей майбутніх педагогів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки: розвиток особистості (Н. Мельник), формування професійної майстерності (Л. Загородня, Ю. Комсенко, Т. Швець), компетентності (О. Чеқан), інформаційно-комунікаційної компетентності (І. Таран, І. Тимофєєва), системності професійно-педагогічних знань (Н. Кононенко), професійно-творчого потенціалу (О. Листопад), професійно комунікативної культури мовлення (Л. Мороз-Рекотова), професійної самореалізації (М. Ярославцева) [1].

Отже, ми можемо зазначити, що діяльність педагога закладу дошкільної освіти досить специфічна і потребує від майбутнього спеціаліста оволодіння відповідною системою знань та умінь, необхідних для успішної професійної діяльності.

На думку Т.М. Лесіної, «...професійна підготовка вихователя дошкільного закладу освіти, що відбувається у вищій школі, є визначальною в набутті ним професійної компетентності. Готовність студента до здійснення професійної діяльності як вихователя дошкільного закладу освіти

виступає результатом його професійної підготовки, а компетентність (за С. Сисоєвою) – це «готовність, доведена до дії» [33, 8].

Безперечно, що сучасний вихователь є ключовою фігурою освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Це професіонал, який орієнтується в наукових досягненнях, застосовує інновації в освітньому процесі, володіє різними технологіями розвитку, навчання та виховання дітей, здатний до саморозвитку, самовдосконалення, самомоделювання та самопроектування в різних сферах життєдіяльності, зокрема у професійній.

Підкресливши значущість професії вихователя, В. Кузь наголошував, що кожний вихователь має бути:

- ✓ «творчою особистістю...;
- ✓ педагогом-дослідником, а отже, він у ВНЗ має отримати належну креативну дослідницьку підготовку...;
- ✓ оратором, має майстерно володіти словом, отже він має отримати добру ораторську підготовку і пройти гарний ораторський вишкіл;
- ✓ має володіти найновішими виховними, інформаційними технологіями та впроваджувати їх в практику;
- ✓ має оволодіти майстерністю використання у виховному та навчальному процесі комп'ютерів;
- ✓ знати народознавчі традиції» [31].

Підготовка майбутніх вихователів має відповідати сучасним реаліям, сучасним науковим досягненням, бути узгодженою зі змістом Базового компонента дошкільної освіти та враховувати вимоги сьогодення. Тому нам видається слушною думка І.П. Рогальської-Яблонської, яка наголошує на необхідності розробки нових науково-методичних підходів підготовки майбутніх вихователів дошкільників з урахуванням складної сучасної соціальної та економічної ситуації загалом та специфіки дошкільного дитинства, в якому відбувається інтенсивний розвиток і становлення особистості дитини за умови її активної педагогічної підтримки дорослими:

✓ «забезпечити усвідомлення сучасними фахівцями дошкільної освіти знань про дитину в особистісно-середовищному контексті, формування умінь і навичок, необхідних педагогам у сфері соціально-виховної практики та оволодіння методикою соціалізації особистості у дитинстві;

✓ надавати компетентну допомогу і підтримку дітям у самопізнанні і саморозвитку у просторі дитинства;

✓ реалізовувати соціально-педагогічний супровід процесу соціалізації особистості в дошкільному дитинстві та передбачати його наслідки» [46].

Як зазначає Н. Трофаїла, «На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти до основних завдань вихователя належать: потреба професійно розвиватися, саморозвиватись, самовдосконалюватися; максимально проявляти свій індивідуальний потенціал, самореалізовуватися у професійній діяльності з метою забезпечення високого результату в аспекті створення умов для прояву індивідуальності дітей, їхньої самореалізації в освітньому процесі; формування та розвиток активної, емоційної, відкритої, творчої особистості з раннього дитинства, а також особистості, здатної до самоактуалізації, готової до пізнання довколишнього середовища упродовж життя» [62, 67].

Вихователь є ключовою фігурою у закладах дошкільної освіти. Тому дуже важливими є його особистісні та професійні риси, його громадянська та життєва позиції, професійна спрямованість та педагогічна майстерність.

Розглядаючи саму постать вихователя, Н.А. Суховієнко та М.А. Машковець виділяють характеристики, які мають бути притаманні вихователю і які він має постійно вдосконалювати:

«1. Професійна спрямованість – в основі якої покладене відчуття професійного покликання, реалізація власних нахилів, інтерес до професії вихователя та любов до дітей; такі фактори мотивують до оволодіння педагогічними знаннями, уміннями і стимулюють до постійного самовдосконалення та підвищення професійного рівня;

2. Педагогічний оптимізм – проявляється у формі оптимістичної налаштованості та віри в можливості дитини, настрої на сприйняття сильних сторін, можливостей та позитивних якостей дітей; педагогічний оптимізм має підкріплюватися зусиллями педагога по створенню необхідних умов для їх реалізації та розкриття. Слід зазначити, що педагогічний оптимізм є важливим компонентом у тандемі із любов'ю до дітей та власної професії.

3. Педагогічний такт – в освітньо-педагогічному процесі є проявом дотримання правил відповідної поведінки, тактовності та пристойності.

4. Педагогічна рефлексія – в якості вміння звертатися до себе, оцінки власних результатів для порівняння поставлених цілей та отриманих результатів, аналіз власних докладених та недокладених зусиль; педагогічна рефлексія необхідна для професійного та особистісного росту вихователя;

5. Емпатія – як невід'ємна складова педагогічної діяльності, характеризується уміннями до співчуття та співпереживання, емоційним реагуванням на почуття дитини; важливим є врахування вікових особливостей дітей, розуміння тих ситуацій, які можуть стати вразливим для дитини даного віку – у взаєминах із дитиною вихователь має виявляти доброзичливість, чуйність, співпереживання;

6. Культура професійного спілкування – це поєднання високого рівня професіоналізму, вихованості та культури; культура професійного спілкування проявляється під час комунікації із батьками, колегами, а також при вирішенні конфліктних ситуацій, які можуть виникати між учасниками виховного та педагогічного процесу;

7. Авторитетність – є реакцією на професіоналізм вихователя, його відданості професії.

8. Особистісні якості вихователя – які є важливими в практиці педагога. Серед таких якостей є: порядність, доброзичливість, терпіння, вимогливість до себе. Слід наголосити, що не потрібно відкидати особисті риси педагога як людини» [59, 9-10].

Зауважимо, що ці характеристики обов'язково мають бути підкріплені особистісними якостями майбутнього вихователя.

Відтак здійснювати ефективну підготовку майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку дозволить реалізація таких психолого-педагогічних умов:

- забезпечення розвитку стійких мотивів професійної діяльності, спрямованої на емоційний розвиток дітей дошкільного віку;
- забезпечення спрямованості (змісту) освіти на успішну підготовку фахівців дошкільної освіти до емоційного розвитку дітей дошкільного віку;
- організація педагогічної практики, що забезпечує професійний саморозвиток студентів-практикантів;
- організація спільної діяльності студентів та вихователів дошкільних закладів освіти, спрямованої на розвиток емоційної сфери дошкільника;
- включення студента до різних видів професійно орієнтованої діяльності (участь у професійних конкурсах та профільних олімпіадах, що сприяють формуванню професійних умінь та навичок студентів, необхідних для емоційного розвитку дітей дошкільного віку).

Отже, підготовка випускників закладів вищої освіти характеризується багатовекторністю і передбачає засвоєння фундаментальних знань, формування готовності практичного та творчого їх застосування, розвиток особистісних якостей, що сукупно забезпечує готовність майбутніх вихователів до успішної професійної діяльності.

1.2. Готовність майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку

Готовність педагога до здійснення професійної діяльності формується в умовах освітнього середовища закладу вищої освіти та є показником професійної компетентності майбутнього фахівця. Готовність педагога дошкільної освіти до розвитку емоційної сфери дошкільника є сукупністю теоретико-практичних та психологічних знань, умінь та навичок. Однак

розгляд проблеми готовності до розвитку емоційної сфери неможливий без аналізу сутності тих умов, реалізація яких дозволить ефективно здійснювати підготовку професіонала.

Традиційна професійна освіта при підготовці фахівців дошкільної освіти орієнтована на засвоєння теоретичних психолого-педагогічних знань та нечасто виходить на формування практичних психологічних та педагогічних умінь, необхідних для компетентної педагогічної діяльності. Але практика показує, що в професійній діяльності значущими є і теоретичні та практичні складові структури професійної діяльності педагога, а також психологічний супровід. Особливо важливим є формування готовності до професійної діяльності в такій сфері діяльності майбутнього вихователя, як дошкільна освіта, тому що дошкільне дитинство є найбільш сенситивним періодом, коли відбувається активний розвиток емоційної сфери дитини.

Успішність психічного розвитку дошкільника безпосередньо залежить від успішності його емоційного розвитку, а отже, це є визначниками якості його соціального життя (див. рисунок 1.):

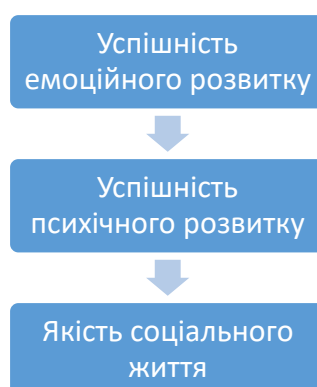

Рис. 1. Визначники якості соціального життя дитини дошкільного віку

Саме тому основним завданням закладу дошкільної освіти має стати цілеспрямований емоційний розвиток дітей дошкільного віку, що вимагає від педагога дошкільної освіти готовності до реалізації цього завдання.

Незважаючи на різні підходи до розуміння категорії «готовність», у більшості досліджень вона постає як передумова будь-якої успішної діяльності. Проблема готовності до діяльності є однією із значних у сучасній

науці. Наразі накопичений теоретичний та експериментальний матеріал про готовність людини до різних видів діяльності.

Логіка нашого дослідження вимагає розгляду проблеми готовності майбутнього педагога дошкільної освіти до провадження професійної діяльності, спрямованої на емоційний розвиток дитини дошкільного віку з аналізу понять «готовність до діяльності», «професійна готовність до педагогічної діяльності», «готовність педагога до емоційного розвитку дитини дошкільного віку». Розглянемо зазначені поняття докладніше.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що проблема готовності до різних видів діяльності, визначення шляхів її формування стала предметом вивчення багатьох дослідників.

У педагогічній літературі широкого вжитку набуло поняття «професійна готовність до педагогічної діяльності». Найбільш поширеним є таке тлумачення: організувати щось; навчити тому, що необхідно; дати необхідні знання.

«Діяльність педагогічна – складний, багатофакторний процес, надзвичайно динамічний, який здійснюється в умовах, які постійно змінюються, у розвитку, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей і особистості педагога.

Функції педагогічної діяльності:

- ✓ керування – організація і здійснення педагогічної діяльності;
- ✓ виховання – формування в людей системи відношень до навколишньої дійсності і життя в суспільстві;
- ✓ навчання – формування в людей засобів, умінь та навичок з урахуванням вимог сучасного життя та діяльності;
- ✓ розвиток – процес функціонального вдосконалювання розумової і фізичної діяльності людей відповідно до вимог їхньої діяльності й умов життя;

✓ психологічна підготовка – процес формування в людей внутрішньої готовності до подолання труднощів, що зустрічаються на їхньому шляху» [56, 63].

Під професійною готовністю розуміють «психологічну, психофізіологічну, фізичну готовність (тобто професійну придатність) та науково-теоретичну і практичну підготовку педагога» [56, 72].

О.М. Скоробагата зазначає, що «У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття готовність до виконання діяльності вживається в різних значеннях: як наявність здібностей, якість особистості, психологічний стан, суттєва ознака установи, психологічна умова успішності виконання діяльності, цілісне явище, скріплене переконаннями, морально-вольовими якостями особистості, способами поведінки, знаннями про професію та практичними вміннями та навичками» [54].

Дослідниця наголошує на великій кількості характеристик поняття «готовність», розуміння якого залежить від основних теоретичних підходів, що взаємодоповнюють один одного. «Прихильники першого підходу розглядають готовність на функціональному рівні та визначають її як особливий психічний стан, цілісний прояв особистості, що займає проміжне положення між психологічними процесами та якостями особистості». Інші науковці зазначають, «що психологічний стан створює той загальний функціональний рівень, на фоні якого протікають процеси; або стан «оперативного спокою» перед його переходом до «термінової дії»; як специфічний стан, в основі якого покладено установку особистості до виконання певної діяльності, спрямованої на задоволення її актуальної потреби; як складне багаторівневе утворення, динамічну систему з пізнавальними, вольовими, мотиваційними та емоційними характеристиками; і як стан і як інтегративну якість особистості; як складне особистісне утворення, стан, обумовлений психологічними особливостями особистості, що забезпечує ефективність професійної діяльності; як синтез якостей особистості, що визначають її придатність до діяльності» [54].

Готовність є важливою умовою успішного виконання будь-якої діяльності, особливо велика її роль у роботі педагога. Обумовлено це складністю і багатогранністю освітнього процесу. І. Підлипняк зазначає, що «У визначенні поняття готовності дослідники йдуть різними шляхами: одні акцентують увагу на його структурних складових, інші – на його сутності. Так, у роботах учених (А. Линенко, О. Мороз та ін.) переконливо доведено, що саме стан готовності особистості до виконання професійно-педагогічної діяльності забезпечує не тільки її ефективність, але й можливості подальшого вдосконалення. Тобто, підготовка виступає засобом формування готовності до діяльності, а готовність є результатом і показником якості підготовки» [43]. Такого ж самого підходу додержується і Т. Жаровцева. На її думку, готовність – це мета і результат підготовки [19, 13].

А. Линенко розглядає готовність до педагогічної діяльності як цілісну інтегровану якість особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну і волюву мобілізаційність у момент включення в діяльність визначеної спрямованості. Отже, готовність не є вродженою, а виникає в результаті певного досвіду людини, ґрунтуючись на формуванні її позитивного ставлення до професійної діяльності, усвідомленні мотивів і потреб у ній [35].

Базисом фахової підготовки до педагогічної діяльності є готовність до освітньо-виховної роботи в закладі дошкільної освіти, а це потребує пошуків у створенні цілісної ефективної системи цієї підготовки. «Фахова підготовка у вищій школі базується на ефективній побудові навчального процесу, забезпечуючи поступову трансформацію пізнавальної діяльності у професійно спрямовану. Готовність майбутніх фахівців до роботи з дітьми дошкільного віку буде вища з урахуванням своєрідності і специфіки педагогічної діяльності вихователя в процесі навчання у виші» [43].

Питання готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності у своїх наукових розвідках розглядали Г. Беленька, О. Богініч, А. Богущ,

Н. Гавриш, Н. Грама, Т. Жаровцева, О. Кононко, О. Листопад, І. Луценко, Н. Трофаїла та ін.

Н. Трофаїла, дисертаційна робота якої присвячена дослідженню підготовки майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку, поняття «готовність майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку» трактує як «складне професійно-особистісне утворення на рівні професійної обізнаності з особливостями соціально-емоційного розвитку та специфікою емоційних проявів у дітей, наявності позитивної мотиваційно-ціннісної спрямованості на урахування емоційних станів дітей дошкільного віку у взаємодії з ними, що виявляє свою сутність через сукупність умінь і навичок розвитку емоційної сфери дітей дошкільного віку та подолання і корекції їхніх негативних емоційних станів» [62, 80].

Спираючись на позиції інтегрованого підходу, ми розуміємо готовність майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку як складну професійно значущу якість особистості, яка визначає успішність вирішення професійно-педагогічних завдань емоційного розвитку дітей дошкільного віку за умов стандартизації дошкільної освіти.

Визначимо компоненти, критерії стану готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку та схарактеризуємо рівні такої готовності.

Н. Трофаїла у структурі готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку виділяє такі компоненти: когнітивний, мотиваційний та діяльнісний. Усі компоненти є взаємопов'язаними між собою складниками готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку

Дослідник Е. Бахіча виокремлює кілька компонентів «готовності до діяльності:

а) когнітивний – проявляється в усвідомленні багатомірності реальності, різноманітності сприйняття навколишнього середовища, визнанні більшої кількості індивідуальних інтерпретацій щодо картини світу;

б) емоційний – позитивне ставлення до різноманітних індивідуальних проявів інших, прояв спільності з партнером у поглядах і позиціях, подолання розбіжностей і нетерпимості один до одного;

в) до діяльнісного компонента належать певні вміння майбутніх фахівців щодо налагодження стосунків з іншими людьми, а саме: обстоювання власної позиції, толерантного ставлення до думок і оцінок інших людей, узгодження позицій партнерів, досягнення компромісів» [4]. Автор зауважує, що готовність у кожному своєму компоненті досягає різних ступенів прояву, як-от: низький (студент не може самостійно здійснювати професійну діяльність, не розвинені толерантність і емпатія, інтерес проявляється згідно з конкретною ситуацією), середній (діяльність вихователя не виходить за рамки опанування навчального матеріалу, прояв інтересу до питань полікультурного виховання), високий (вирішення стандартних і нестандартних завдань полікультурного виховання, толерантність і емпатійність – основа професійної діяльності майбутнього фахівця) [4].

О. Вашак вважає, що «готовність виражається в набутті майбутніми вихователями еколого- й етнопедагогічних компетенцій.

Дослідник також виділяє структурні компоненти готовності, як-от: поєднання мети (готовність майбутніх спеціалістів до екологічного виховання дошкільників) та завдань щодо формування професійних компетенцій майбутніх фахівців закладу дошкільної освіти визначається цільовим компонентом; за допомогою інформації щодо питань з екологічного виховання дітей, різноманітності форм і методів навчання у закладі вищої освіти викликає інтерес у студентів до діяльності з дошкільниками – стимуляційно-мотиваційний компонент; розробленням спецкурсів та доповненням базових дисциплін охарактеризовано змістовий компонент;

поєднання лекційних, практичних занять, реалізація творчих проєктів на основі екологічної освіти дошкільнят визначають процесуальний компонент; контроль-регулятивний компонент об'єднує систематичний контроль у процесі вирішення завдань і зворотній зв'язок; оцінювально-результативний компонент передбачає оцінювання викладачем і оцінювання студентами своїх навчальних досягнень для покращення результатів та поглиблення знань» [10].

Готовність вихователя, за Н. Захарасевич, «формується в умовах спеціально організованої фахової підготовки і є інтегрованим особистісним утворенням, що виявляється у мотиваційно-цільовому, когнітивному, діяльнісному та рефлексивному компонентах і забезпечує здатність педагога розвивати рольову діяльність дітей в умовах дошкільного навчального закладу» [23]. Отже, «мотиваційно-цільовий компонент об'єднує мотивацію і цілепокладання (цільова установка на розвиток рольової діяльності дітей дошкільного віку в дошкільних навчальних закладах; потреба у збагаченні теоретичних знань, формуванні практичних умінь і навичок, необхідних для розвитку рольової діяльності; позитивна внутрішня мотивація професійної діяльності); у когнітивному компоненті представлено базові знання з проблеми дослідження (поінформованість про психолого-педагогічні засади та значущість рольової підструктури особистості, специфіка її вияву в дошкільному дитинстві; обізнаність із віковими й індивідуальними особливостями, що детермінують методику розвитку рольової діяльності дошкільників; опанування системою необхідних фахових, психолого-педагогічних знань для розвитку рольової діяльності дітей і вирішення дотичних до неї виховних і розвивальних завдань дошкільної освіти; продуктивність мисленнєвих процесів, а саме – гнучкість мислення, пошукова діяльність та експериментування); діяльнісний – характеризує рівень розвитку професійних умінь і навичок (здатність проєктувати розвиток рольової діяльності дітей на різних етапах дошкільного дитинства; уміння й навички застосування методики розвитку рольової діяльності

дошкільників під час занять у дошкільних навчальних закладах; здатність актуалізувати й використовувати у практиці знання з педагогіки, психології, фахових методик для вирішення професійних завдань; реалізація творчого підходу до розв'язання педагогічних задач); рефлексивний репрезентовано у змісті навичок самоаналізу, самооцінки, саморозвитку (уміння визначати мету й завдання, які необхідно вирішити у процесі розвитку рольової діяльності дошкільників та аналізувати їхні досягнення, здатність виявляти і долати методичні труднощі під час розвитку рольової діяльності дошкільників; прогнозувати траєкторію саморозвитку в професійній діяльності)» [23].

С. Дяченко окреслює такі критерії сформованості складників готовності майбутнього фахівця: мотиваційний (активне застосування інноваційних технологій у роботі з дошкільниками з урахуванням їхнього здоров'язберезувального потенціалу; прагнення до самовдосконалення), когнітивного (аналіз і оцінювання педагогічної системи в умовах ІКТ навчання), інформаційно-технічного (проектування змісту та структури інформаційно-технологічної діяльності; уміння виконувати контрольні-технічні операції) [17].

Виходячи з існуючих уявлень про готовність до різних аспектів професійної діяльності, нами визначено структуру готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку, до якої включені компоненти: мотиваційно-ціннісний, теоретичний, практичний, оцінний, креативний, афективний.

Основний зміст виділених нами компонентів зводиться до такого:

1. Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність позитивної установки, інтересів, потреб, що в сукупності забезпечують стійку мотивацію майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Його аксіологічний аспект пов'язаний із проблемами ціннісного осмислення емоційного розвитку особистості та значущості освіти у цьому процесі. Він складається з двох складових:

а) мотиваційного, що характеризується такими показниками-ознаками, як інтерес до емоційного розвитку дітей, мотиви професійної діяльності, спрямованої на емоційний розвиток дітей дошкільного віку та ін.

Узагальненим критерієм його виразності є сформованість мотивів та потреб у реалізації знань про особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку в педагогічній діяльності;

б) ціннісного (аксіологічного), основним показником якого є визнання значущості емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Критерієм сформованості готовності є усвідомлення важливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку як цінності.

2. Теоретичний (професійний, когнітивний) компонент допомагає систематизувати інформацію на єдиній концептуальній основі, у єдиній логіці. Він передбачає оволодіння не лише певним рівнем знань, а й становлення педагогічного кругозору вихователя, а також можливість постійного поповнення та оновлення знань. Основними показниками цього компонента готовності виступають знання у сфері психології та теорії та технології емоційного розвитку дітей: теоретичні, методологічні, методичні, технологічні; основ емоційного розвитку дітей дошкільного віку та його особливостей, а також прояв пізнавальної активності у сфері емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Критеріями сформованості теоретичного компонента були визначені: ерудиція та обізнаність у сфері емоційного розвитку дітей дошкільного віку; система знань про емоційний розвиток дітей дошкільного віку в умовах предметно-просторового розвивального середовища закладу дошкільної освіти.

3. Практичний (процесуально-діяльнісний) компонент забезпечує безпосереднє вирішення теоретичних та практичних професійно-педагогічних завдань, проєктування нових цілей навчання, засад, педагогічних технологій. Вміння використовувати сучасні педагогічні технології, засоби, методи, прийоми, що дозволяють вибудувати інноваційні

концепції емоційного розвитку дітей дошкільного віку, що враховують потреби їх особистості. Він складається з процесуальної та операційної складових:

а) процесуальна (професійна складова педагогічної діяльності) включає у собі такі показники: вміння вести пізнавальний діалог із дітьми; вміння організувати взаємодію; вміння встановлювати освітні відносини, орієнтовані на емоційний розвиток дітей дошкільного віку.

Критеріями її сформованості є: організація педагогічної взаємодії з дітьми дошкільного віку, педагогічна діяльність, що стимулює емоційну активність дітей дошкільного віку в розвивальному предметно-просторовому середовищі закладу дошкільної освіти.

б) операційна (технологічна складова) характеризується такими вміннями: організаторськими, комунікативними, перцептивними, прогностичними, проєктивними та ін.

Критерій сформованості цієї складової – вміння підбирати адекватні методичні засоби, що забезпечують емоційний розвиток дітей дошкільного віку.

4. Оцінний компонент виконує рефлексивно-регулятивну функцію. Він визначається загальнокультурною компетентністю майбутніх вихователів у галузі емоційного розвитку дітей дошкільного віку, передбачає визначення конкретних напрямів самовдосконалення особистості, актуалізацію внутрішніх сил її саморозвитку і дає можливість діагностувати власні якості та властивості на основі складання автопортрета, коригувати та вибудовувати образ висококультурної людини.

Оцінний компонент включає три складові: діагностичну, рефлексивну, коригувальну.

Діагностичну складову характеризують такі ознаки: оцінка, самооцінка та самоаналіз педагогічної діяльності, орієнтованої на емоційний розвиток дітей дошкільного віку.

Рефлексивна складова виявляється в усвідомленні сутності емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Коригувальна складова виявляється в оволодінні способами корекції педагогічної взаємодії, спрямованої на емоційний розвиток дітей дошкільного віку.

Критеріями її є корекція рівня емоційного розвитку; усвідомлення важливості ролі вихователя в розвитку, вихованні та навчанні дітей дошкільного віку.

5. Творчий (креативний) компонент містить такі ознаки: наявність елементів творчого мислення, творча фантазія, професійна творчість.

Критерієм є досвід творчої діяльності з реалізації завдань емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

6. Афективний компонент включає емоційно-чуттєву складову, показниками якою є прояв позитивних емоцій в емоційному розвитку дітей дошкільного віку; емпатійні (прагнення змінити власну точку зору).

Критерієм сформованості компонента виступає досвід емоційного та емпатійного ставлення до дітей дошкільного віку.

Перелічені компоненти реалізовано нами у вимірах трьох рівнів: високому, середньому і низькому.

Високий рівень готовності до емоційного розвитку дітей дошкільного віку є оптимальною моделлю готовності. Майбутній вихователь дошкільної освіти, який має високий рівень готовності, розуміє загальнолюдську цінність періоду дошкільного віку, мотиви та потреби у вирішенні професійно-педагогічних завдань у галузі емоційного розвитку дітей дошкільного віку яскраво виражені. Педагог освоїв теоретичні, методологічні, методичні знання у сфері дошкільної педагогіки, може використовувати їх у практичній діяльності з дітьми, усвідомлює значимість емоційного розвитку дітей, володіє методами діагностики та корекції педагогічної взаємодії з дітьми дошкільного віку, має потенціал професійної творчості.

Середній рівень готовності до емоційного розвитку дітей дошкільного віку характеризується нерівномірним розвитком структурних компонентів готовності. Майбутній вихователь, який має цей рівень готовності, проявляє пізнавальну активність у вирішенні професійно-педагогічних завдань у галузі емоційного розвитку дітей дошкільного віку, має теоретичні, методологічні, методичні знання у сфері дошкільної педагогіки, але не може використовувати їх у практичній діяльності, усвідомлює важливість емоційного розвитку дітей, але не володіє методами діагностики та корекції педагогічної взаємодії з дітьми дошкільного віку, потенціал професійної творчості відсутній.

Низький рівень готовності до емоційного розвитку дітей дошкільного віку визначається як недостатній запас знань, умінь, навичок у сфері дошкільної педагогіки; педагогічна взаємодія з дітьми утруднена; відсутній творчий підхід реалізації завдань емоційного розвитку в дітей дошкільного віку.

Таким чином, професійна підготовка майбутнього вихователя до емоційного розвитку дітей дошкільного віку – це інтегративна освіта, всі компоненти якої взаємопов'язані та взаємозумовлені, а відсутність одного з них веде до виникнення диспропорції у структурі готовності педагога.

Наявність сформованої професійної готовності майбутнього вихователя до емоційного розвитку дітей дошкільного віку виступає фундаментальною умовою успішної її реалізації та характеризується:

- ✓ позитивним розвитком процесу професійної підготовки майбутніх вихователів;
- ✓ наявністю умов модифікації професійних дій для успішного вирішення складних педагогічних ситуацій, труднощів;
- ✓ конкретизацією процесу самовираження, самореалізації студента;
- ✓ персоніфікацією професійної готовності;
- ✓ професійною ідентифікацією та самовизначенням у професії;

✓ упорядкуванням та гармонізацією в процесі роботи всіх компонентів професійно-педагогічної діяльності.

Найважливішою сутнісною характеристикою професійної готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку є становлення та формування професійної спрямованості. Практична підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку є пріоритетною. Щоб знання набули діяльнісного характеру, потрібна спеціальна організація педагогічного процесу у закладі вищої освіти, спрямованого на трансформацію теоретичних, методологічних, методичних, технологічних знань у сфері дошкільної педагогіки у конкретній практичній діяльності з дітьми. Для того, щоб сформувати ті чи інші вміння у студентів, їх потрібно включити до спеціально організованої діяльності, щоб вона одночасно і вимагала, і розвивала вміння, необхідні майбутньому вихователю для емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Отже, під готовністю педагога до емоційного розвитку дітей дошкільного віку слід розуміти наявність знань про мету, завдання, принципи, особливості емоційного розвитку дошкільнят; наявність сформованих умінь розрізняти та керувати емоціями дитини, використовувати моральні та матеріальні стимули, спрямовані на емоційний розвиток; наявність стійких мотивів професійної діяльності, вміння застосовувати на практиці психологічні засоби, методи та прийоми, що сприяють розвитку емоцій та почуттів дитини, вміння розрізняти, розуміти та керувати своїми власними емоціями та почуттями.

Висновки до 1 розділу

У розділі з'ясовано, що під поняттям «готовність майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей» розуміємо як складну професійно значущу якість особистості, яка визначає успішність вирішення професійно-педагогічних завдань емоційного розвитку дітей дошкільного віку за умов стандартизації дошкільної освіти.

На основі здійсненого теоретичного аналізу наукової літератури визначено компоненти (мотиваційно-ціннісний, теоретичний, практичний, оцінний, творчий, афективний) готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей та критерії з відповідними показниками, як-от: усвідомлення важливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку як цінності; ерудиція та обізнаність у сфері емоційного розвитку дітей дошкільного віку; система знань про емоційний розвиток дітей дошкільного віку в умовах предметно-просторового розвивального середовища закладу дошкільної освіти; організація педагогічної взаємодії з дітьми дошкільного віку, педагогічна діяльність, що стимулює емоційну активність дітей дошкільного віку в розвивальному предметно-просторовому середовищі закладу дошкільної освіти; вміння підбирати адекватні методичні засоби, що забезпечують емоційний розвиток дітей дошкільного віку; усвідомлення важливості ролі вихователя в розвитку, вихованні та навчанні дітей дошкільного віку; досвід творчої діяльності з реалізації завдань емоційного розвитку дітей дошкільного віку; досвід емоційного та емпатійного ставлення до дітей дошкільного віку.

На підставі визначених критеріїв і показників схарактеризовано рівні готовності майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку: високий, середній, низький.

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Підходи до емоційного розвитку дітей дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі

Становлення та розвиток успішної особистості дитини, психологічно та соціально сформованої, адаптованої до зовнішніх подразників – сьогодні один з найважливіших пріоритетів виховання як з боку сім'ї, так і з боку педагогічних працівників.

Це пов'язано з тим, що розвиток особистості дошкільника має безпосередній вплив на формування емоційного світу дитини, а найголовніше – її емоційні стосунки з оточуючими.

Однак на практиці нерідкі ситуації, коли належної уваги емоційному розвитку дитини дошкільного віку не приділяється, а це може призвести до того, що у неї сформується млявість щодо оточуючих, відсутність інтересу в спілкуванні та взаємодії з іншими людьми, пасивність, тривожність, дратівливість та інші негативні емоції, що є вкрай негативним явищем і потребує екстреної уваги до такої дитини з боку сім'ї та вихователів.

Слід звернути увагу на те, що дитинство – це час стрімкого та бурхливого розвитку дитини у всіх її прояви. З крихітної безпорадної істоти немовля перетворюється на допитливу та активну особистість. Психіка дитини дошкільного віку відрізняється пластичністю, формуючи базові основи наступного розвитку та зростання. Значним новоутворенням цього віку є самоідентифікація та усвідомлення власного «Я».

Це виявляється в тому, що дошкільник починає оцінювати свою діяльність та її наслідки, вчиться ставити перед собою певні завдання та знаходити їх вирішення, можливо, не завжди правильне, але це і слугує розвитку дитини. За допомогою спроб та помилок формується досвід взаємодії з навколишньою дійсністю, світом, людьми, а отже, відбувається і емоційний розвиток.

Необхідно констатувати той факт, що у психічно здорової дитини в дошкільному віці є активне бажання взаємодіяти зі своїми однолітками та старшими дітьми, оскільки під час такої взаємодії діти вчаться спілкуванню,

відбувається емоційний контакт, через який отримує своє вираження емоційний стан дитини: радість, смуток, гнів, зневіра, тривога, щастя, захоплення тощо. В даному випадку можна говорити про те, що діти самі та за допомогою дорослих налаштовують тло своїх емоційних стосунків. Слід зазначити, що на сьогоднішній день є досить велика кількість перевірених фактів та узагальнених спостережень про емоції та емоційний розвиток, а також наведено в систему досвід експериментальних досліджень із заявленого питання.

Так, на думку Вільгельма Вундта, засновника інтроспективної психології (*інтроспекція з лат. мови – дивлюся всередину*), даний метод в психології полягає в самоспостереженні людиною за своїми внутрішніми процесами, не використовуючи при цьому будь-які допоміжні засоби, існує двокомпонетна система емоційних процесів. Зазначений феномен був всебічно вивчений і вчений, провівши ряд емпіричних досліджень, дійшов висновку, що є шість істотних складових чуттєвого процесу та три діагностованих емоції, а саме: напямок-дозвіл, збудження-заспокоєння, задоволення-невдоволення, а це, у свою чергу, надалі знайшло відбиток у його теорії тривимірних відчуттів.

Емоції (від лат. *emovere* – хвилювати, збуджувати) – це особливий клас суб'єктивних психологічних процесів та станів, пов'язаних з інстинктами, потребами, мотивами та які відображають у формі безпосереднього переживання значимість діючих на індивіда явищ і ситуацій для здійснення його життєдіяльності [57].

За «Педагогічним словником» емоції – «(від франц. *Émotion* – хвилювання, збудження) – реакції людини і тварин на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють усі види чутливості й переживань. Завдяки емоціям люди не лише відчувають, сприймають, уявляють чи розуміють навколишню дійсність, а й переживають її. Сукупність емоцій і почуттів становить емоційну сферу людини. Розвиненість почуттів, здатність оптимально

управляти своїми емоціями визначають емоційну культуру особистості» [12, 116].

Психологія емоцій у науці почала вивчатися відносно недавно у ХХ ст. До цього часу емоції не виділяли для вивчення, хоч і згадували про них. В наш час є безліч думок і теорій про походження та функції емоцій. Одні вчені (Е. Баффі, Д. Ліндслі) пропонують відмовитися від поняття «емоції» у науці. Їхня пропозиція ґрунтується на тому, що поведінкові проблеми, з якими стикаються вчені, простіше інтерпретувати через такі поняття як «активація» або «збудження». Інші вчені (К. Ізард, С. Томкінс) говорили, що емоції становлять первинну мотиваційну систему. Думки вчених відрізнялися не лише в цьому. Одні дослідники вважають, що емоції короткочасні, інші, навпаки, кажуть, що люди постійно перебувають під їх впливом (поведінка та афект – нерозривні). Є думка, що емоції негативно впливають на поведінку людини і є головною причиною психосоматичних захворювань.

Протилежну думку висувають К. Ізард, С. Томкінс та ін. Вони бачать позитивний вплив емоцій на поведінку, організацію та мотивацію людини.

Вважається, що вивчення емоцій у психології почалося зі статті У. Джеймса «Що таке емоція?». Але не варто забувати і про праці Ч. Дарвіна [14], які послужили основою вивчення емоцій. Описані Дарвіним подібності у поведінці тварин і людини лягли в основу еволюційної теорії емоцій. Відповідно до цієї теорії, еволюції піддавалися як біологічні, а й психологічні чинники.

Вважається, що емоції виникли як пристосувальний механізм. Фізичні зміни, які спостерігаються у людини в тому чи іншому емоційному стані, що розглядалися Дарвіном як рудименти реальних пристосувальних реакцій організму, які були необхідні на попередніх щаблях еволюції. У еволюційної теорії так само були послідовники П. Екман, Х. Фрізен, Ст. Елсуорт, К. Ізард, які продовжували доводити правильність цієї теорії. Ізард [24] говорить у своїх працях, що фундаментальні емоції (страх, гнів та ін.) виявляються у людей однаково, незалежно від їхньої культури, місця проживання та інших

факторів. Наприклад, люди з племен, які ніколи не мали контактів з людьми інших культур, показують фундаментальні емоції як і люди цивілізованіших культур. Безумовно, емоції людей у тому чи іншому ступеня змінюються. Але зміни відбуваються на базі генетичних механізмів фундаментальних емоцій. Також цю теорію підтверджують дослідження інших вчених: Ф. Гудінаф 1932 р., Д. Фулчер 1942 та ін. Їх наукові розвідки показують, що і у сліпих, і у дітей, що бачать, однакові способи вираження емоцій. З віком у сліпих дітей спостерігається збіднення емоційної експресивності, спричинене відсутністю зору.

Джеймс запропонував уникнути поняття емоції як душевного стану. До нього емоції розглядалися як психологічні реакції на якийсь об'єкт чи ситуацію, і ці психологічні реакції викликали зміни у тілі людини. Наприклад, людина засмучена через певну подію і внаслідок цього він плаче. Але Джеймс запропонував по-іншому подивитися цей процес. Спочатку відбувається фізична реакція на будь-яку подію, а усвідомлення цих процесів і є емоція. Тобто, причиною емоцій є фізична дія зовнішніх подразнень на нерви. Наприклад, людині сумно, бо вона плаче. Він звертає увагу на той факт, що якщо із сильної емоції прибрати тілесні прояви цієї емоції, то не залишиться ніякого «психічного матеріалу», з якого ця емоція могла б утворитися. У результаті залишається лише холодне інтелектуальне сприйняття. Таких же висновків, незалежно від Джеймса, дійшов датський медик та анатом К. Ланге. Але, на його думку, емоції виникають через розлади іннервації кровоносних судин. Тому ця теорія названа на честь цих двох вчених.

Теорія емоцій Джеймса-Ланге [55] також показує, що ми можемо керувати своїми емоціями, роблячи дії, характерні для бажаної емоції. Але ця теорія зазнала серйозної критики. Л. С. Виготський спростовував цю теорію за протиставлення «нижчих», елементарних емоцій, як обумовлених зрушеннями в організмі, «вищим», істинно людським переживанням (естетичним, інтелектуальним, моральним та ін.), нібито не мають ніяких

матеріальних основ. Засновник біхевіоризму Дж. Вотсон теж критикував теорію емоцій Джеймса-Ланге. Але біхевіористська теорія емоцій, що висувається їм, виявилася близька до уявлень Джеймса та Ланге. У біхевіористській теорії емоції є специфічним видом реакцій, що виявляються у трьох основних формах: страху, люті та любові. Вотсон виділяє ці форми виходячи з особливості поведінки організму. Ці емоційні форми є вродженими та піддаються змінам у процесі життя людини відбувається формування нових типів реакцій.

Отже, дана теорія розглядає емоції як реакції, засновані на змінах внутрішніх органів. У статті «Біхевіоризм» Дж. Вотсон пише: «хоча у всіх емоційних реакціях проявляються такі зовнішні чинники, як руху очей, рук, ніг, тулуба, домінуючими є вісцеральні та секреторні фактори» [55].

На основі робіт Дюшена, Дарвіна, Спенсера, Дюма та інших учених, була сформована теорія диференціальних емоцій К. Ізардом. Емоції у цій теорії розглядаються як окремі один від одного об'єкти. Ізард виділяє 10 фундаментальних емоцій: інтерес, радість, здивування, смуток, гнів, огида, зневага, страх, сором/збентеження, вина. Також у цій теорії сформовані основні тези:

1. «10 фундаментальних емоцій утворюють основну мотиваційну систему існування.
2. Кожна фундаментальна емоція має унікальні мотиваційні та має на увазі специфічну форму переживання.
3. Фундаментальні емоції, як-от радість, смуток, гнів чи сором, переживаються по-різному та по-різному впливають на когнітивну сферу і поведінку людини.
4. Емоційні процеси взаємодіють із драйвами, з гомеостатичними, перцептивними, когнітивними та моторними процесами і впливають на них.
5. У свою чергу, драйви, гомеостатичні, перцептивно-когнітивні та моторні процеси впливають на перебіг емоційного процесу [24, с. 42].

К. Ізард переконаний, «емоції становлять трирівневий процес, який містить: пережиті або усвідомлені відчуття емоцій; процеси, що відбуваються в нервовій, ендокринній, травневій та інших системах організму; піддаються спостереженню виразні комплекси емоцій, зокрема ті, які відбиваються на обличчі» [22, 57].

Згідно з теорією С.Л. Рубінштейна, емоції – це стан, заснований на чіткому усвідомленні причини переживання, які можна умовно розділити на інтелектуальні, естетичні та моральні – відповідно до предметної сторони. «Емоція – особлива суб'єктивна форма існування і розвитку потреб» [49].

Рівень емоцій представлений цілим рядом почуттів, таких як: любов, ненависть, захоплення, засудження, здивування тощо. Світоглядні почуття: іронія, гумор, відчуття піднесеності, трагізму та інше в теорії С.Л. Рубінштейна пов'язані з узагальненням і здатністю до абстрактного мислення і служать відповіддю на конкретні обставини, пов'язані з внутрішніми установками людини, її ставленням до зовнішнього світу.

О.М. Леонт'єв [34], говорячи про емоційний розвиток, описував цілеспрямований педагогічний процес, тісно пов'язаний з особистісним розвитком дітей, їхньою соціалізацією та творчою самореалізацією, включенням у світ культури міжособистісних стосунків, засвоєнням цінностей культури.

Л.С. Виготський проблему переживання ставив у залежність від інтелектуальних процесів.

На думку психолога Л.І. Божович, емоційні переживання у психічному розвитку дитини набувають важливого значення: «Ми розглядаємо афективні стани як тривалі, глибокі емоційні переживання, безпосередньо пов'язані з активно діючими потребами і прагненнями, що мають для суб'єкта життєво важливе значення» [9].

Отже, більшість психологів наголошують на тому, що емоції та потреби в розвитку людини тісно пов'язані.

Сучасні дослідники розглядають емоції як систему складних, взаємодіючих і взаємообумовлюючих чинників і внутрішніх станів, що складаються із ситуаційних емоційних подій, яка утворює більш широке поняття – емоційну сферу людини. Вивчення розвитку емоцій дітей дошкільного віку дозволяє визначити сутність психічної реальності та причину поведінки дитини.

Дошкільне дитинство є початковим етапом для розвитку особистості дитини. У процесі дорослішання розвиваються емоції дитини, змінюються її погляди на світ і відносини з оточуючими. Дитина вчиться усвідомлювати і контролювати свої емоції. Підвищена емоційність і розкутість дошкільнят відрізняє їх від взаємодії дорослих. Емоції дошкільнят ще поверхневі, нестійкі, бурхливо й інтенсивно переживаються.

Дошкільник ще не вміє керувати своїми переживаннями, він майже завжди виявляється в полоні своїх почуттів.

У дошкільному віці розвиток емоційної сфери підпорядковано ряду закономірностей, пов'язаних з її збагаченням та ускладненням. Розуміння емоцій, їх регулювання, вміння їх висловлювати розвивається у період дошкільного дитинства.

Як вважає І. Мельничук, емоції, серед яких немає правильних і неправильних, відіграють дуже важливу роль у житті дитини. Через емоції і дитина, і дорослий отримують інформацію про їхній стан. «Позитивні емоції, такі як радість, задоволення, довіра, дають дітям відчуття безпеки та надійності. Завдяки цим емоціям діти відчують, що в їхньому світі все гаразд, емоції також допомагають набувати нового досвіду і повторювати набуте. Від інших емоцій їм погано, бо вони попереджують про небезпеку і незадоволеність. Гнів означає, що дитині трапилася перешкода. Сум призводить до зниження енергії і дає час для того, щоб адаптуватися до втрати чи розчарування. Страх спонукає дітей до захисту. Тепло і ласка свідчать про те, що їх люблять і цінують» [39].

Особливе місце в сучасних дослідженнях емоційної сфери дошкільників займає питання про численні порушення і розлади в емоційній поведінці дітей. Так, наприклад, ці порушення можуть мати такі прояви як: нестійкий настрій емоційного стану дитини, наявність соціально несхвалюваних залежностей, що представляє деякі труднощі для виховання.

На думку Н. Трофаїли, «Низький розвиток емоційної сфери дітей дошкільного віку зумовлює затримки розвитку їхньої інтелектуальної сфери. Діти менше цікавляться чимось новим, в їхніх іграх відсутня творча складова, а дехто взагалі не вміє спілкуватися під час ігрової діяльності. Вони часто перебувають у «полоні емоцій», оскільки ще не можуть керувати своїми почуттями, що й зумовлює імпульсивну поведінку, агресію, тривожність, ускладнення у спілкуванні з однолітками й дорослими. Тому виховання емоцій та почуттів у дитини повинно служити передусім формуванню гармонійно розвинутої особистості, й одним з показників цієї гармонійності є певне співвідношення інтелектуального й емоційного розвитку.

З емоційним благополуччям дитини пов'язана її оцінка самої себе, своїх здібностей, моральних і інших якостей» [61].

Сьогодні важливість емоційного розвитку дітей дошкільного віку підтверджується більшістю психологів. Представляє певний інтерес точка зору американського філософа, соціолога та психолога Дж. Міда, який вважав, що емоційний розвиток дітей відбувається завдяки сюжетно-рольовим іграм та використанню художньої творчості у ході здійснення виховного процесу

Безумовно, емоційний розвиток дошкільнят, мотивується певними цілями та закінчується певним результатом: головною метою є розвиток особистості дитини, а результат буде видно через якийсь проміжок часу, і саме цей результат скаже нам про те, наскільки вдало особистість сформувалася. Також слід додати, що основним у формуванні та розвитку спілкування та емоційних контактів один з одним дошкільнят є те, наскільки

дитина змогла пізнати та оцінити образ самого себе, наскільки вона продуктивно побудувала свої стосунки з усім навколишнім світом.

2.2. Особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку

Емоційний розвиток дитини є однією з найважливіших складових дорослішання та формування особистості. На думку І. Литвиненко, «Здатність людини справлятися зі своїми емоціями напряму визначає якість її життя. У сучасному світі, сповненому стресогенних ситуацій, успіху досягають ті, хто знає і розуміє свій внутрішній світ, адекватно реагує на події, здатен до емпатії та конструктивної взаємодії з іншими людьми» [36, 3]. Тому сьогодні на перший план виходить емоційний розвиток дітей, формування в них правильних ціннісних орієнтирів. І тут дитині дошкільного віку не обійтися без допомоги дорослого – вихователя, батьків.

Сьогодні Державний стандарт дошкільної освіти в Україні та Базовий компонент дошкільної освіти [2;15] націлені на розроблення таких умов, які впливатимуть на емоційний розвиток дітей дошкільного віку. Серед них можна виділити:

- ✓ розробку спеціальних програм, які дозволять налагодити спілкування не лише дітей один з одним, але й сприятимуть налагодженню взаємодії вихователь-дошкільник;
- ✓ створення інноваційних та застосування вже існуючих способів і прийомів, що підтвердили свою результативність різної спрямованості, націлених на емоційний розвиток дошкільнят на належному рівні;
- ✓ вибудовування педагогічного процесу таким чином, щоб у дітей виникало прагнення та зацікавленість у взаємодії з навколишньою дійсністю;
- ✓ створення колективного та, якщо необхідно, індивідуального розвиваючого середовища, спрямованого на розвиток у дитини почуття емоційного комфорту та благополуччя, а також спрямованого на те, щоб максимально виключити розвиток егоцентризму, тривожності, замкнутості у підростаючої дитини тощо.

Враховуючи, що емоційний розвиток дитини дошкільного віку пов'язаний з її соціальним оточенням і передбачає участь багатьох дорослих у цьому процесі, звернемося до змісту сучасних програм дошкільної освіти та визначимо специфіку постановки та розв'язання проблеми емоційного розвитку дітей в умовах закладу дошкільної освіти.

У діючих програмах розвитку дітей дошкільного віку («Дитина», «Впевнений старт», «Українське дошкілля», «Я у Світі») в розділах, пов'язаних із соціально-моральним розвитком дитини, окреслено переважно вимоги до розвитку когнітивної та поведінкової складових взаємовідносин. Вимоги до розвитку емоційно-почуттєвої сфери дошкільника прописано у програмі «Я у світі». Зокрема, визначено, що програма реалізує ідею дитиноцентризму, орієнтує педагога на пізнання пріоритету розвитку дошкільника як особистості, зокрема його Я-концепції, емоційної сфери, потреб і мотивів, довільної поведінки. Такий підхід не применшує ролі дорослого у процесі становлення особистості дошкільника, не нівелює значення ефективно організованого педагогом освітнього процесу. Він лише пропонує освітянам змістити акценти з дорослого як організатора педагогічного процесу на дошкільника як предмет основної турботи, його життєдіяльність, співбуття з дорослим, взаємодію дитини та реального світу» [67, 10-11].

Дошкільне дитинство – дуже короткий відрізок у житті людини, лише шість-сім років. Але вони мають неминуще значення. Маленька дитина не вміє керувати емоціями. Її почуття швидко виникають і швидко зникають. З розвитком емоцій у дітей дошкільного віку почуття стають раціональнішими, підкоряються мисленню. Розуміння своїх емоцій і почуттів та вміння висловлювати їх у соціально прийнятній формі є важливим моментом у становленні особи зростаючої людини.

Насамперед звернемо увагу на те, що в дошкільній освітній установі переважає розвиваючий підхід, при цьому в одних програмах збагачення та розвиток емоційної сфери є основною ідеєю загального розвитку дитини, в

інших – складовою її розвитку, роль якої оцінюється більш менш високо. Зауважимо також, що завдання емоційного розвитку в програмі можуть мати самостійне значення або бути включені в контекст тієї чи іншої мети, що розвиває. В основному автори програм висувують спільні завдання створення емоційно-психологічного комфорту, задоволення потреб в емоційному насиченні у різних видах естетичної діяльності, емоційного задоволення у спілкуванні з дорослими та однолітками, емоційного насичення різних видів дитячої діяльності, пізнання. Відомо, що найефективнішим механізмом розвитку емоційної сфери дітей є емоційне обумовлення, що передбачає створення особливого уявного емоційного зв'язку між нейтральним та значущим об'єктом в ідеальному плані. Особливу важливість при цьому мають ті види діяльності, які сприяють емоційній реалізації суб'єкта (гра, сприйняття творів мистецтва та ін.), тому сучасний підхід до розвитку емоцій дитини в умовах закладу дошкільної освіти полягає у використанні засобів, побудованих на видах різноманітної діяльності.

«Поява у дитини почуття психоемоційного комфорту загалом фактично забезпечена ключовими новоутвореннями емоційної сфери. Становлення ключових новоутворень емоційної сфери припадають головним чином на дошкільне дитинство, що робить емоційну сферу дитини-дошкільника найбільш завантаженою та компетентною, яка виступає регулятором більшості важливих життєвих функцій, чинником формування складної системи емоційного світовідчуття дитини» [61].

На думку А. Серветник та М. Красозової, «Емоційний комфорт є необхідною умовою для особистісного розвитку дитини, успішного засвоєння знань.

Емоційний комфорт забезпечується за наступних умов:

- ✓ уникати примусу дитини під час виконання певної діяльності;
- ✓ надавати дитині право на особистий вільний час;
- ✓ забезпечити спокій вдома (уникати крику, різких рухів);
- ✓ відмовитися від гіперопіки;

- ✓ створювати розвивальне середовище;
- ✓ стимулювати прояви творчості» [50; 29].

Одним із ключових напрямів процесу емоційного розвитку вченими розглядається становлення сприйняття та відтворення дітьми дошкільного віку емоційних станів. У рамках окремих завдань експериментальних досліджень (Л. Божович, І. Дичівська, Т. Дуткевич, О. Кононко, І. Мельничук, Г. Селевко та ін.) встановлені особливості розширення модального ряду емоційних переживань, ускладнення системи знань про емоції у дітей на різних етапах дошкільного дитинства.

Погоджуючись з Т. Дуткевич, вважаємо, що емоційно-експресивний розвиток у період дошкільного дитинства фактично забезпечує здатність дитини диференціювати ознаки експресії та ідентифікувати значення емоцій у контексті певних емоційних станів. Дана здатність виступає одним із ключових новоутворень емоційної сфери дітей дошкільного віку.

Іншим пріоритетним напрямом емоційного розвитку у більшості вітчизняних досліджень називають удосконалення емоційного регулювання спілкування та поведінки.

У період дошкільного віку дитина починає відокремлювати себе як причину свого настрою від зовнішнього світу, що призводить до поступового ослаблення егоцентризму. Удосконалення емоційної регуляції поведінки безпосередньо пов'язане з розвитком механізму емоційної децентрації, появою емоційної синтонії та емпатії, виявляють себе у здатності відсторонитися від власних емоційних переживань, перейти на сприйняття та розуміння емоцій інших [26].

Відсутність емоційної децентрації, емпатії, емоційної саморегуляції до кінця старшого дошкільного віку Г.М. Бреслав розглядає як найбільш значущий фактор емоційного неблагополуччя дошкільнят.

В період дошкільного віку (від 3 до 6 років) важливе місце у колі соціальних емоцій дитини починає займати емпатія. Про значення емпатії в людських стосунках писав В. Зеньковський: «Головний принцип виховання:

людина небайдужа. Ця елементарна соціальна чуйність... відкриває «двері і вікна» для проникнення в чужий внутрішній світ для розкриття свого».

В дослідженнях О. Волинець, Т. Пономаренко та ін. зазначено, що емпатія, серед іншого, будується на вмінні дітей правильно розпізнавати емоційний стан людини. У складній багаторівневій структурі емпатії закладено сукупність емоційних, когнітивних та поведінкових змінних, опосередкованих досвідом соціальної взаємодії [45].

Вважаємо, що розвиток емпатії в рамках процесу становлення емоційного регулювання відбувається в тісному взаємозв'язку з іншими напрямками емоційного розвитку в дошкільному віці – емоційно-експресивним та розвитком соціальних емоцій. Таким чином, становлення емоційного регулювання спілкування та поведінки у дошкільному віці як напрям емоційного розвитку обумовлює появу емоційної децентрації, вдосконалення здатності дитини до емпатії, що виявляє себе в послідовній зміні форм її прояву, від співпереживання до співчуття. Розвиток здатності до емпатії залежить з рівнем розвитку в дошкільника здатності до диференціації та ідентифікації емоційних станів, що зумовлює становлення соціальних емоцій як самостійного напрямку його емоційного розвитку.

Дитина в дошкільному віці може назвати почуття, впоратися зі своїми емоціями, виразити їх за допомогою слів, а не істерики, гніву, плачу. Усвідомлення своїх переживань, емоцій – одна з важливих ліній розвитку самосвідомості – центрального новоутворення дошкільного дитинства, що формується завдяки інтенсивному інтелектуальному, особистісному розвитку. Самосвідомість проявляється в самооцінці – в тому, як дитина оцінює свої емоції, риси, можливості, вчинки.

Як слушно узагальнює Т.В. Дуткевич, інтенсивний розвиток особистості дитини дошкільного віку визначає глибокі зміни в його емоційній сфері:

✓ «емоції дошкільника опосередковуються його ставленням до тих чи інших явищ;

✓ внаслідок появи опосередкованості емоцій, вони стають більш узагальненими, усвідомленими, керованими;

✓ емоції у функції передбачення включаються у внутрішні механізми забезпечення супідрядності мотивів як важливий їх компонент;

✓ інтенсивний розвиток вищих почуттів відбувається у процесі виконання різних видів діяльності малюка – трудової, продуктивної, ігрової;

✓ особливістю вищих почуттів є їх тісний взаємозв'язок» [20, 252-253].

Ключові новоутворення в емоційному розвитку дитини-дошкільника з'являються в результаті прогресивних закономірних змін, що відбуваються в рамках сприйняття, розпізнання, визначення та вербального позначення емоцій; становлення емоційної децентрації; ускладнення та розширення предметного змісту емоцій, появи нових форм мотиваційно-сміслового орієнтування діяльності, узагальнення афекту та інтелекту.

До емоційних новоутворень насамперед відносимо здатність диференціювати ознаки експресії та ідентифікувати їх значення в контексті певних емоційних станів; розвиток емпатії як здатності співпереживати, співчувати, сприяти почуттю іншої людини, здатність до емоційного передбачання.

Відтак завдання педагогів та батьків – допомогти маленькій людині пізнати та випробувати різні почуття та емоції. Тому дорослі повинні прагнути до встановлення тісних емоційних контактів з дитиною, оскільки взаємини з іншими людьми, їх учинки – найважливіше джерело формування почуттів дошкільника.

Завдання, які стоять перед педагогами дитячого садка:

1. Активно використовувати різноманітні методи та засоби розвитку емоційної сфери процесі виховання та навчання.

2. Навчити дітей розуміти власний емоційний стан, висловлювати свої почуття та розпізнавати почуття інших людей через міміку, жести, виразні рухи, інтонації.

3. Навчити дітей соціально прийнятним способам вираження негативних емоцій.

Для вирішення вищезазначених завдань використовуються такі методи та засоби:

1. Ігри: рухливі, комунікативні, сюжетно-рольові.
2. Читання художньої літератури. Розмови.
3. Мімічні та пантомімічні етюди.
4. Театралізована діяльність.
5. Релаксація.
6. Предметно-просторове середовище.
7. Трудова діяльність.

Усі перелічені методи та засоби емоційного розвитку дітей дошкільного віку не лише допомагають дітям розуміти емоційні стани свої та оточуючих людей, а й дають уявлення про способи вираження власних емоцій. Головне те, що діти розвивають і вдосконалюють здатність адекватно керувати своїми емоціями, почуттями та поведінкою.

2.3. Емоційне благополуччя дітей дошкільного віку як передумова їх емоційного розвитку

Внутрішнім, суб'єктивним ставленням дитини до світу, до людей, до самого факту власного існування є емоційне світовідчуття. Первинними сигналами відчуття світу є переживання – механізм, який реалізує причетність до світу у вигляді безпосереднього позитивного чи негативного емоційного відгуку.

У світовідчутті як стійкому стані свідомості дитини можна виділити дві складові: стан самовідчуття та емоційний тон відчуттів, що викликаються впливами навколишнього світу та узагальнюються у певному емоційному ставленні до навколишнього середовища.

Обидва поняття взаємопов'язані та взаємообумовлені [52]. Для психічного здоров'я дітей необхідна збалансованість позитивних та

негативних емоцій, що забезпечує підтримання душевної рівноваги та життєстверджуючої поведінки.

Проблема забезпечення емоційного благополуччя дітей є актуальною і за кордоном, де дослідники, поряд з терміном емоційне благополуччя («*emotional well-being*»), використовують терміни соціально-емоційне благополуччя («*social-emotional well-being*»), психічне здоров'я («*mental health*»), емоційне здоров'я («*emotional health*»). Соціально-емоційне благополуччя як найбільш широке поняття визначається як здатність, що розвивається, переживати, регулювати і виражати емоції, встановлювати близькі довірчі відносини, розширювати коло спілкування і вчитися [71, 12].

Як вважає Т.В. Сіренко, співвідносним з поняттям емоційне благополуччя є також поняття емоційний стан – «особливий стан свідомості, стан суб'єктивного емоційного комфорту – дискомфорту, інтегральне відчуття благополуччя – неблагополуччя у тих чи інших підсистемах організму чи всього організму загалом» [52].

Негативні емоційні стани, що затягнулися, небажаним чином регулюють психічну діяльність та поведінку дитини дошкільного віку, призводять до негативних уявлень про дітей у групі, до заперечення переваги спільної гри, недовіри, байдужості до формування негативної життєвої позиції, окремих випадках – до затримки загального психічного розвитку.

Відтак емоційне неблагополуччя слід розглядати як негативне емоційне самопочуття дитини, яке може виникнути у різних випадках: при переживанні неуспіху в якомусь виді діяльності, при відразі до певної їжі, в умовах жорсткої регламентації життя дітей у дитячому садку, при незадоволеності дитини ставленням до неї оточуючих людей, вихователя та однолітків [52]. Емоційне неблагополуччя може виявлятися у взаєминах дошкільника з іншими людьми та в особливостях його внутрішнього світу (гостра сприйнятливність, вразливість та ін.). Умовно можна виділити три групи порушень в емоційному розвитку дітей дошкільного віку: розлади настрою (ейфорія, дисфорія, депресія, тривожний синдром, страхи, апатія,

емоційна тупість, паратимії); розлади поведінки (гіперактивність, агресивна поведінка); порушення психомоторики (амімія, гіпомімія, маловиразна пантоміма).

До порушень в емоційному розвитку відносяться також труднощі в адекватному визначенні емоційних станів людей [25].

Як слушно зауважує І.О. Кареліна, емоційні порушення обумовлені двома групами причин: конституційними (тип нервової системи дитини, біотонус, соматичні особливості, тобто порушення функціонування будь-яких органів) та особливостями взаємодії дитини з соціальним оточенням (досвід спілкування з дорослими, однолітками та особливо значущою групою – сім'єю) [25].

Якщо дорослий, впливаючи на дитину, не зважає на наявність актуальних для дошкільника потреб та прагнень, це може призвести до виникнення внутрішнього конфлікту між безпосереднім прагненням дитини та бажанням виконати вимогу дорослого задля похвали. При неблагополучних відносинах з однолітками у дошкільника виникають емоційні переживання, що характеризуються гостротою та тривалістю: розчарування, образа, гнів. Несприятливими для емоційного та особистісного розвитку дитини є такі типи батьківського ставлення, як відчуження, гіперопіка, поводження з дитиною за принципом подвійного зв'язку, надвимогливість, ухилення від спілкування, зневага.

Зарубіжні дослідники, дотримуючись вищенаведеної класифікації емоційних порушень, приділяють велику увагу визначенню наступних сигналів емоційного неблагополуччя дітей раннього та дошкільного віку: демонстрація незначної переваги або надмірної залежності від батька (батьків) або осіб, які піклуються про дитину; відсутність почуття небезпеки у присутності незнайомих людей; надмірна чутливість чи боязкість; недоречне або обмежене вираження емоцій; низький рівень зацікавленості щодо відношенню ставлення до людей, іграшок, ігрової діяльності, навколишнього середовища; відсутність реакції на оточуючих; смуток та

замкнутість; недоречна сексуальна поведінка; недоречна імпульсивна чи агресивна поведінка; наявність стійких до корекції страхів; часті нічні кошмари; запальність; жорстокість щодо свійських тварин; гіперактивність; аутоагресія; стан тривоги, що порушує виконання повсякденної діяльності; надмірне фантазування; порушення мовного розвитку; регрес у самообслуговуванні; нетримання сечі та калу; уповільнення зростання та відсутність збільшення у вазі; прояв надзвичайної потреби у порядку чи чистоті; багаторазове повторення однієї й тієї ж гри чи діяльності [68].

Основними причинами порушення поведінки та настрою зазначаються: генез; проблеми встановлення дружніх відносин; емоційна, фізична, сексуальна образа або відсутність турботи; смерть чи втрата близької людини; серйозне захворювання чи фізичні недоліки; жорстоке поводження.

Серед форм поводження з дитиною, які можуть призвести до її емоційного неблагополуччя, можна виділити: відчуження (демонстрація емоційної відокремленості, неприязні до дитини, знецінення її думок та почуттів); приниження (систематичне ображення, передражнення, саркастичні коментарі, обзивання, лайки, звинувачення); ізоляція (обмеження контакту дитини з оточуючими – як із членами сім'ї, так і з друзями); терор (загроза піддати тортурам або вбити улюблену дитиною домашню тварину або саму дитину, примус до перегляду актів жорстокості, загроза залишити дитину одну); розбещення (спонукання дитини до антисоціальної або делінквентної поведінки); експлуатація (використання дитини на користь чи наживу) [69].

Акцентуючи увагу на емоційному здоров'ї дітей, науковці визначають його показники:

– вирішення завдань емоційного розвитку, що відповідають віку та здібностям дитини (наприклад, у віці 4-5 років діти повинні відчувати емоційне задоволення від експериментування, гри та спільної діяльності з друзями);

- здатність відокремитися від батьків без надмірного стресу при переживанні розлуки, сформувати прихильність до іншого дорослого;
- вміння без особливих труднощів підкорятися режиму в закладі дошкільної освіти;
- здатність сконцентруватися;
- усвідомлення власних почуттів та вміння їх висловити без шкоди собі та оточуючим [70].

Діти емоційно благополучні, якщо вони отримують задоволення від гри та дозвільної діяльності, спільного проведення часу зі своєю сім'єю, друзями та іншими дітьми свого віку.

Як найбільш значущі фактори психічного здоров'я дітей виділяються такі: довіра (витоки довіри – в дитинстві, коли діти знаходять впевненість у тому, що вони можуть покластися на дорослих, які задовольняють їх основні потреби); надання вибору та введення обмежень (прагнення дитини до незалежності та реалізації домагань вимагає підтримки як з боку дорослого, так і встановлення необхідних обмежень і, наскільки можна, надання дитині вибору варіанта дій); формування самоконтролю (навчання дітей вмінню виражати сильні емоції без шкоди для себе та оточуючих) [70].

На думку О. Байер, «емоційне благополуччя дитини і дорослого в умовах сьогодення дошкільної освіти – це мрія, мета, завдання, орієнтир і водночас критерій діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу» [3]. Дослідниця переконана, «що це не міф, а бажана реальність, на досягнення якої треба спрямувати зусилля науковців і практиків» [3]. У закладі дошкільної освіти першорядне значення для емоційного благополуччя дитини має емоційне ставлення до неї вихователя. Ставлення вихователя до дитини – це система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, особливостей розуміння та сприйняття її характеру та вчинків. Компоненти емоційного ставлення до дітей: дії вихователя, загальний емоційний фон у роботі вихователя, особливості прийняття дитини, наявність та характер дистанції між педагогом та дитиною [3].

Найбільш сприятливим для емоційного розвитку дітей та формування їх активності, позитивного досвіду переживань є демократичний стиль педагогічної діяльності, що спирається на потреби дитини у позитивних емоціях і претензії на визнання. Вихователю у кожній конкретній ситуації необхідно зрозуміти причину емоційного дискомфорту дитини та вибрати форму спілкування, адекватну типу поведінки дитини та її незадоволеній потребі:

- якщо діти прагнуть бути якомога ближче до вихователя, необхідно обрати безпосередньо-емоційну форму спілкування та поступово переходити до ситуативно-ділової форми;

- діти, які бажають спілкуватися за будь-яку ціну з лідерами групи, потребують особистісного та ділового спілкування з вихователем;

- для дітей, нездатних встановити тривалий контакт з однолітками за наявності доброзичливого ставлення до них, переважно ділова форма спілкування, допомога у налагодженні контактів, похвала;

- у разі, якщо діти не відчують потреби у спілкуванні з дорослими та однолітками, переважно особистісна форма спілкування (увага до інтересів та успіхів) [65].

Більшість зарубіжних авторів згодні, що основне завдання педагога полягає в тому, щоб з урахуванням віку та здібностей дітей допомогти їм навчитися впоратися з власними емоціями, висловлювати їх соціально прийнятним чином. Це вимагає від педагога «... чимало терпіння у поєднанні з розважливістю та теплим, дбайливим ставленням» [70, 1].

У зв'язку з цим велика увага приділяється визначенню способів інтенсифікації емоційного розвитку дітей, які, в основному, зводяться до таких: надання дітям допомоги в усвідомленні власних емоцій за допомогою використання книг, ляльок, настільних та рольових ігор, придумування історій; навчання дітей ідентифікації та вербалізації власних емоцій, «читання» емоційних сигналів інших дітей та дорослих; спостереження за невербальною поведінкою дітей, їх ігровою або художньою діяльністю з

метою визначення та усунення конструктивними способами симптомів, що свідчать про переживання сильних негативних емоцій; прийняття негативних емоційних переживань дітей на відміну від їх поведінки; відмова від негативних суджень з приводу поведінки дитини, від моралі, образ, нотацій, відчуження, вираження жалю та надмірної опіки; вербальні повідомлення, що свідчать про емпатію, демонстрацію готовності до спілкування; володіння технікою «активного слухання»; спільне з дитиною розв'язання проблеми [8].

Висновки до 2 розділу

Дошкільний вік – це той важливий та відповідальний період, коли починається формування особистості дитини і коли вона починає активне спілкування з оточенням, що сприяє становленню та розвитку емоційних відносин з іншими людьми. У даному випадку закладається міцний фундамент, який стає основою подальшого розвитку дитини.

У зв'язку з цим, безумовно, визначається важливість того, наскільки якісно у дошкільному віці буде відбуватися її емоційний розвиток, що залишить значний відбиток на майбутньому дитини.

Вивчення розвитку емоцій дітей дошкільного віку дозволяє визначити сутність психічної реальності та причину поведінки дитини.

Ключові новоутворення в емоційному розвитку дитини-дошкільника з'являються в результаті прогресивних закономірних змін, що відбуваються в рамках сприйняття, розпізнання, визначення та вербального позначення емоцій; становлення емоційної децентрації; ускладнення та розширення предметного змісту емоцій, появи нових форм мотиваційно-сміслового орієнтування діяльності, узагальнення афекту та інтелекту.

Проблема забезпечення емоційного благополуччя дітей є актуальною як в Україні, так і закордоном. Сучасні наукові дані переконливо показують, що результат позитивно-спрямованого дитячого досвіду: довіра до світу,

відкритість, готовність до співпраці – забезпечує основу для позитивної самореалізації дитини дошкільного віку та розвитку емоцій.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що охорона, зміцнення та розвиток психічного здоров'я дітей дошкільного віку є одним із пріоритетних завдань розвитку сучасної дошкільної освіти та розглядається як умова реалізації основної програми дошкільної освіти в плані їх емоційного розвитку.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Вивчення початкового рівня емоційного розвитку дітей дошкільного віку

Емоційний розвиток дітей дошкільного віку визначає їх психічний розвиток та сприяє успішному включенню дитини до соціального життя суспільства. Отже, емоційний розвиток дитини в дошкільному, найбільш сензитивному періоді розвитку особистості має стати предметом підвищеної уваги педагогів, що передбачає наявність готовності майбутніх педагогів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Емоції допомагають дитині пристосуватися до тієї чи іншої ситуації. Емоції дитини – це «повідомлення» оточуючим її дорослим про свій стан. Емоції дитини виявляються в її діяльності та залежать від структури та змісту цієї діяльності.

Дослідження емоційної сфери у дітей дошкільного віку ускладнюється віковими особливостями дітей. У них недостатній рівень життєвого досвіду, швидка стомлюваність, абстрактність деяких моральних категорій тощо.

Щоб визначити рівень емоційного розвитку дітей дошкільного віку, нами були виділені такі критерії:

1. Розуміння емоційних станів іншої людини.
2. Розпізнавання простих та складних емоцій.
3. Уміння передавати свої емоції в малюнку.

Критерії представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

**Діагностичний інструментарій для визначення
рівня емоційного стану**

Критерії	Показники	Діагностичний матеріал
Розуміння емоційних станів іншої людини	Дитина самостійно визначає емоційний стан, зображений на картинці;	Модифікація методики «Вивчення емоційних станів людей, зображених на картинці» (Г.А. Уруетаєва,

Продовження таблиці 3.1.

1	2	3
	здатна визначати відтінки настрою	Ю.О. Афонькіна)
Управління емоційним станом	У дитини виявляється рівень сформованості уміння взаємодіяти з іншими людьми з урахуванням їх емоційного стану	Методика «Емоції обличчя» (Н.Я. Семаго)
Емоційне вираження	Дитина передає свої емоції в малюнку	Методика «Діагностика рівня емоційного розвитку дітей в образотворчій діяльності» (О.М. Веракса)

Дослідно-експериментальна робота була проведена з метою апробації плану занять розвитку ідентифікації процесу пізнання емоцій (сприйняття та розуміння емоційних станів) у дітей старшого дошкільного віку та включала три етапи.

Констатувальний етап виконано з метою: виявити вихідний рівень сформованості ідентифікації процесу пізнання емоцій (сприйняття та розуміння емоційних станів) у дітей старшого дошкільного віку.

На формульовальному етапі на основі даних, отриманих на констатувальному етапі та виходячи з умов закладу дошкільної освіти, спроектовано та проведено роботу з навчання дітей старшого дошкільного віку пізнання емоцій (сприйняття та розуміння емоційних станів).

На контрольному етапі визначався рівень емоційного розвитку дошкільнят після проведення формувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі закладу дошкільної освіти – дитячий навчальний заклад загального розвитку «Чомучка» Ренійської міської ради за участю 20 дітей старшого дошкільного віку (6-7 років).

Дослідження було спрямоване на виявлення рівня емоційного розвитку дошкільнят, апробування програми емоційного розвитку дошкільнят. Аналіз та інтерпретація даних, отриманих у результаті проведених методик, склали основний зміст цього етапу дослідження.

Мета констатувального етапу експерименту полягала у визначення рівня емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Завдання експерименту:

1. Визначити рівень знань дітей про емоції та способи їх вираження.
2. Визначити рівень емоційного стану дитини.
3. Вивчити особливості сприйняття дитиною предметів естетичної спрямованості та вміння висловлювати свої емоції словесно.

Для вивчення рівня знання дітей про емоції та способи їх вираження використовувалася методика «Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці» (Г.А. Урунтаєва, Ю.О. Афонькіна) (див. Додаток А).

Мета: вивчення розуміння емоцій емоційних станів людей, зображених на картинці.

Під час проведення методики «Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці» було виявлено, що високий рівень розуміння емоцій іншої людини характерний для 30% дітей в експериментальній групі. Ці діти змогли точно та чітко зобразити всі названі дорослим емоції з радістю

приймали завдання та виконували його, так само відповідали на питання дорослого, кажучи свою оцінку та позицію. У контрольній групі виявлено у 20% (2 особи).

Середній рівень розуміння емоцій іншої людини становить 50% дітей в експериментальній групі. Ці діти змогли висловити 2 або 3 з названих емоцій і змогли або з невеликою невпевненістю відповісти на запитання, або з підказкою дорослого. У контрольній групі виявлено середній рівень розуміння емоцій іншої людини у 50% (5 дітей).

Низький рівень розуміння емоцій іншої людини виявили у 20% дітей в експериментальній групі. Ці діти не змогли точно зобразити всі емоції, а лише змогли зобразити одну із названих емоцій. У контрольній групі виявлено низький рівень розуміння емоцій іншої людини у 30% (3 особи). Результати представлені в таблиці 3.2. та рисунку 2.

Таблиця 3.2.

Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці

Рівень	Показник	
	Експериментальна група (ЕГ) у%	Контрольна група (КГ) у %
Високий	30%	20%
Середній	50%	50%
Низький	20%	30%

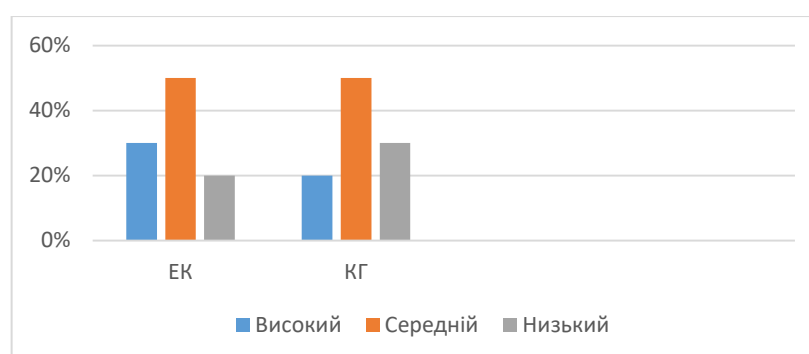

Рис. 2. Вивчення розуміння емоційного стану людей, зображених на картинці

Щоб визначити рівень емоційного стану дитини, було застосовано методику «Емоційні обличчя» (Н.Я. Семаго) (див. Додаток Б).

Мета: вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану. Результати відображені у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

**Вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану
(1 серія)**

Рівень	Показники	
	Експериментальна група (ЕГ) у %	Контрольна група (КГ) у %
Високий	20%	30%
Середній	30%	30%
Низький	50%	40%

У ході проведення методики «Емоційні обличчя» ми виявили, що високий рівень уміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану характерний для 20% дітей (2 особи). У контрольній групі високий рівень уміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану характерний для 30% дітей (3 особи). Ці діти дали розгорнуту і докладну відповідь, були здатні адекватно позначати емоційні стани та оцінювати лицьову експресію; мали високу здатність до висловлення власних переживань.

Середній рівень вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану характерний і в експериментальній, і в контрольній групах для 30% дітей (по 3 особи в кожній). Ці діти давали відповіді на запитання за допомогою дорослого; відчували труднощі в упізнанні та називанні абстрактних зображень, оцінювали настрій та називали емоції за допомогою дорослого.

Низький рівень уміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану характерний для 50% дітей (5 осіб), в контрольній групі низький рівень вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану був виявлений у 40% (4 особи). Ці діти завдання не виконували навіть за допомогою запитань, не називали настрій, не могли продемонструвати його на собі.

Кількісні результати вивчення вміння дітей взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану представлені на рисунку 3.

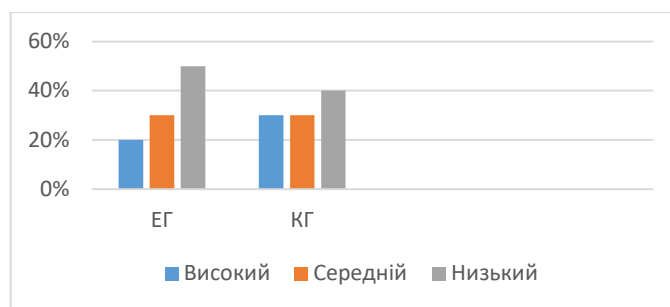

Рис. 3. Вивчення вміння дітей взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану (1 серія)

У 2 серії методики «Емоційні обличчя» ми виявили, що в експериментальній групі високий рівень уміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану характерний для 30% (3 дітей). У контрольній групі дітей із високим рівнем уміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану виявлено 20 % (2 дітей). Ці діти дали розгорнуту і докладну відповідь, були здатні адекватно позначати емоційні стани та оцінювати експресію обличчя; мали високу здатність до висловлення власних переживань.

Середній рівень вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану характерний для 50% дітей (5 осіб) в експериментальній групі, в контрольній групі характерний для 50% дітей (5 осіб). Ці діти давали відповіді на запитання за допомогою дорослого; відчували труднощі в упізнанні та називанні абстрактних зображень, оцінювали настрій та називали емоції за допомогою дорослого.

Низький рівень вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану характерний для 20% дітей (2 особи) в експериментальній групі. В контрольній групі – 30% дітей (3 особи). Ці діти завдання не виконували навіть за допомогою запитань, не називали настрій, не могли показати його на собі.

Для вивчення особливостей впливу дитячої художньої творчості на емоційний розвиток дитини дошкільного віку було застосовано методику «Діагностика рівня емоційного розвитку дітей в образотворчій діяльності» (О.М. Веракса) (див. додаток В).

Мета: дослідження рівня емоційного розвитку дітей дошкільного віку за допомогою дитячої художньої творчості.

За методикою «Діагностика рівня емоційного розвитку дітей в образотворчій діяльності» були отримані такі результати

У результаті аналізу малюнків з'ясувалося, що 30% (3) дітей в експериментальній групі виявляють емоції у виборі сюжету зображення. У контрольній групі – 40% (4) дітей.

Зміст робіт різноманітний. Композиція багатопланова, двох- та трьохпланова. Малюнок виконують самостійно: від моменту задуму до закінчення роботи. Вміють відобразити у малюнку сюжет відповідно до плану. Сюжет та композиція відповідає попередній розповіді про нього. У роботі використовують кілька видів образотворчих матеріалів (воскова крейда, гуаш, або акварель та кольорові олівці). Художній образ виразний, має емоційне забарвлення. Для передачі виразності образу використовують різні засоби виразності: розмір, колір, форма.

У 40% (4) дітей задум не відрізняється оригінальністю та емоційністю. У контрольній групі 30% (4) дітей. Ці діти часто звертаються за допомогою до педагога. Сюжет та композиція малюнків частково скопійована. Доповнюють малюнок деталями на прохання педагога. Відповідність зображення попередньому оповіданню про нього не повна. Часткове експериментування з образотворчими матеріалами, застосовано одну техніку. Художньо невиразний (бачить образ, але домальовує лише до схематичного образу).

В експериментальній групі 30% (3) дітей виявлено низький рівень. У контрольній групі 40% (4) дітей. Зображення позбавлене емоційної виразності. Сюжет та композиція стереотипні. Дитина зображує окремі, не пов'язані між собою предмети. Виконує роботу так, як вказує дорослий, не виявляє ініціативи та самостійності. Істотні розбіжності зображення з попередньою розповіддю про нього.

Отже, проаналізувавши отримані результати, ми дійшли висновку, що емоційно виконують завдання, діють відповідно до плану, результат відповідає задуму – 5 дітей (50 %) в експериментальній групі, 40% в контрольній; задум не відрізняється оригінальністю та самостійністю, вдаються до допомоги вихователя – 2 дітей (20 %) в експериментальній групі, у контрольній теж 20%; не виявляє ініціативи та емоційності, виконують роботу так, як вказує дорослий – 3 дітей (30 %) в експериментальній групі, у контрольній 40%.

Результати діагностики представлені на рисунку 4.

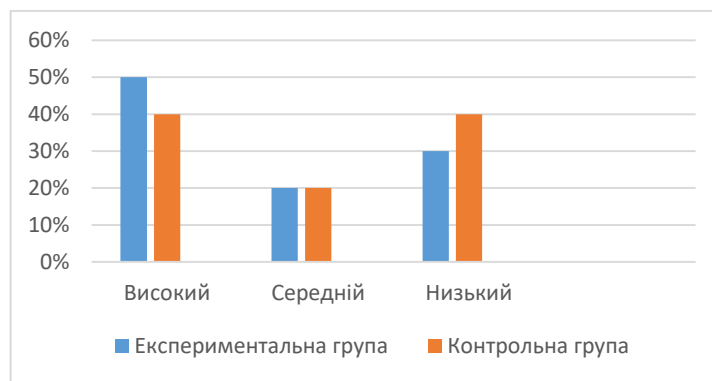

Рис. 4. Результати діагностики рівня емоційного розвитку дітей в образотворчій діяльності

Отже, отримані за допомогою комплексу діагностичних завдань середні сумарні показники емоційного розвитку у дітей дошкільного віку через дитячу художню творчість, можна розглядати не тільки як такі, що мають діагностичне, але й певною мірою прогностичне значення, оскільки вони не тільки фіксують готівковий його рівень, а й дозволяють припустити ймовірність збереження цього рівня у подібних умовах виховання та розвитку.

За результатами діагностики більшість дітей зазнають труднощів при визначенні печалі (суму), гніву, страху, подиву. Також у дітей спостерігаються проблеми з вираженням своїх емоцій, це може бути пов'язане із заборонами дорослих. Це заборона на гучний сміх у невідповідній ситуації (на думку дорослих), заборона на сльози (особливо

для хлопчиків), заборона вираження страху, агресії. Часто за порушення заборони слідує покарання, що підвищує рівень тривожності у дитини.

Контроль з боку дорослих у вихованні дітей, звичайно, необхідний, але він повинен переслідувати виключно інтереси батьків.

Згідно з Лоуеном А., надмірні заборони у вираженні почуттів спричиняють обмеження життєвості, спонтанності та чарівності. Частково впоратися з цією проблемою можуть допомогти ігри, розмови, художня діяльність, створені задля емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Дані прийоми здатні допомогти, оскільки емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку ще формується та піддається корекції.

3.2. Емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти

Для подальшої роботи із зазначеним вище контингентом нами було розроблено програму емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку «У країні емоцій».

Мета цієї програми: емоційний розвиток дітей старшого дошкільного віку.

У процесі реалізації цієї програми вирішувалися такі завдання:

1. Познайомити дітей з основними базовими емоціями.
2. Розширювати знання дітей про емоційний розвиток людини.
3. Навчити дітей розрізняти емоції за схематичним зображенням; розуміти свої почуття та почуття інших людей і розповідати про це.
4. Збагачувати емоційний досвід дітей.

Концептуальні основи програми.

Зміст програми будується на ідеях навчання, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей і зон найближчого розвитку.

Рефлексивно-діяльнісний підхід дозволяє вирішувати завдання розвитку психічних функцій через використання різних видів діяльності, властивих цьому віку.

Принцип особистісно-орієнтованого підходу пропонує вибір та побудову матеріалу, виходячи з індивідуальності кожної дитини, орієнтуючись на її потреби та потенційні можливості.

Підвищення ефективності ґрунтується на ідеях поетапного формування дій.

Основні напрями роботи за програмою:

- психодіагностика емоційної сфери, спрямована на виявлення проблем емоційного розвитку та спостереження за динамікою розвитку дитини в умовах цілеспрямованої розвивальної роботи;
- розвивальна робота, спрямована на гармонізацію та оптимізацію емоційного розвитку дитини;
- психолого-педагогічна профілактика, спрямована на попередження педагогічних помилок в емоційному розвитку дітей.

Структура програми.

Програма емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку включає 10 занять та складається з 3 розділів: «Мої емоції», «Я та емоції інших людей», «Навички спілкування».

У першому розділі «Мої емоції» (1-4 заняття) зібрані ігри та вправи, спрямовані на:

- ✓ розширення уявлень про основні емоції: радість, смуток, здивування, страх, гнів;
- ✓ розвиток уваги до самого себе, до своїх емоцій та переживань;
- ✓ розвиток здатності розрізняти свої м'язові та емоційні відчуття;
- ✓ розвиток уміння адекватно висловлювати свої почуття.

У другому розділі «Я та емоції інших людей» (5-8 заняття) представлені ігри та вправи, спрямовані на:

- ✓ розуміння індивідуальних особливостей інших;
- ✓ розпізнавання емоційних реакцій оточуючих;
- ✓ подальший розвиток мови жестів, міміки та пантоміміки.

Третій розділ «Навички спілкування» (9-10 заняття) є підсумковим.

У цьому розділі під час вправ у дітей:

- ✓ закріплюються знання про основні емоції;
- ✓ здобуваються навички взаємодії з іншими людьми в різних життєвих ситуаціях.

Заняття розраховані на дітей старшого дошкільного віку, проводяться раз на тиждень. Тривалість кожного їх становить 20-25 хвилин, форма роботи групова.

Перед початком занять проводиться попередня діагностика емоційного розвитку емоційної дітей, яка дозволила сформулювати рівнозначні за підготовленістю дітей груп. Діагностика проводиться у індивідуальній формі.

Запропоновані завдання дозволяють вивчити:

- ✓ особливості використання дітьми міміки та пантоміміки під час демонстрації заданої емоції;
- ✓ вивчення виразності мови (вимовити фразу «Ось ця погода» з різною інтонацією);
- ✓ вивчення сприйняття дітьми графічного зображення емоцій;
- ✓ вивчення розуміння дітьми емоційного стану свого та оточуючих.

Заняття за даною програмою будуються в доступній та цікавій для дітей формі театралізованої гри, яка включає такі прийоми активного навчання:

- ✓ етюди мімічні та пантомімічні, які дозволяють дитині відчувати потрібний емоційний стан через рух та міміку;
- ✓ елементи образотворчої діяльності в поєднанні з етюдами, що призводить до взаємного посилення впливу на дитину тієї чи іншої діяльності;
- ✓ музичний супровід етюдів сприяє емоційному переживанню різних настроїв, зниженню дратівливості та агресивності, подоланню рухового автоматизму, навчанню техніки виразних рухів;
- ✓ сюжетно-рольові ігри, дидактичні та розвивальні ігри в поєднанні ведуть до набуття навичок спілкування з однолітками.

Кожне заняття програми починається з вітання, діти налаштовуються на позитивну емоційну атмосферу всередині групи. Завершуються заняття створенням дітьми будь-якого малюнка, що є результатом роботи та поєднує у собі всі враження, отримані під час гри.

Програма «У країні емоцій» знайомить дітей із власними емоційними переживаннями, проблемами, вчинками, емоційними станами інших людей.

Займаючись за цією програмою, діти починають розуміти, які дії та вчинки призводять до одних і тих самих переживань у всіх людей незалежно від віку та статі. Так поступово формується поняття про гуманну та негуманну поведінку, діти вчаться помічати спільність настрою природи та людини, співчувати людям, тваринам, рослинам.

Очікувані результати: зниження тривожності та агресивності у дітей, розвиток у них емпатії, уяви, творчих здібностей і, головне, набуття навичок позитивного спілкування як з однолітками, так і з дорослими.

Матеріально-технічне та методичне забезпечення програми: розмальовки за цією темою; демонстраційний матеріал на тему «Емоції»; різноплановий ігровий матеріал; добірка художньої літератури; дидактичні ігри; настільно-друковані ігри; предметні іграшки; дошка; кольорова крейда; фарби, олівці, фломастери; письмовий та кольоровий папір; будівельний матеріал; килим; ватман; клей; ножиці; папір А4; ноутбук.

Принципи проведення занять: системність подачі матеріалу; кожна дитина сприймається такою, якою вона є, визнається її цінність, значимість та унікальність; наочність; заняття проводяться в ігровій формі, що викликає у дітей живий інтерес; циклічність побудови занять; доступність; успіх переживається дітьми як радість, цьому сприяє позитивна емоційна оцінка будь-якого найменшого досягнення дитини; проблемність; розвивальний та виховний характер навчального матеріалу; у дітей створюється на заняттях почуття безпеки в системі відносин, завдяки чому вони можуть вільно досліджувати та виражати своє «Я», безпечно виявляти свої емоції та почуття; не допускаються закиди та засудження за неуспіх; ставлення до

дітей та їх потреб – шанобливе, доброзичливе; не допускається найменша зневага до їх настрою, самопочуття.

Кожне заняття містить у собі такі етапи:

- ✓ організаційний етап;
- ✓ створення емоційного настрою групи;
- ✓ вправи та ігри з метою привернути увагу дітей;
- ✓ мотиваційний етап;
- ✓ повідомлення теми заняття, прояснення тематичних понять;
- ✓ з'ясування вихідного рівня знань дітей за цією темою;
- ✓ практичний етап;
- ✓ подання нової інформації на основі наявних даних;
- ✓ завдання на розвиток пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, уваги) та творчих здібностей;
- ✓ відпрацювання отриманих навичок практично.
- ✓ рефлексивний етап.
- ✓ узагальнення здобутих знань.
- ✓ підбиття підсумків заняття.

Таблиця 3.4.

Тематичне планування тренувальних занять для дітей старшого дошкільного віку за програмою

№ з/п	Тема	Мета і завдання	Форми роботи та вправ
	Знайомство	1. Познакомити дітей один з одним, згуртувати групу. 2. Розвивати невербальне та вербальне спілкування. 3. Зняти тілесну та емоційну напругу	– привітання; – ігри: «Клубочок імен», «Паровозик імен», «Міст дружби»; – вправи: «Іскра», «Я – казковий герой»; – релаксація «Квітка дружби»; – пальчикова гімнастика «Дружба»; – малювання кольорів; – ритуал прощання

			«Естафета дружби»
	Що ми вміємо	<p>1. Продовжувати знайомити дітей один з одним, згуртовувати групу, збагачувати знання дітей один про одного.</p> <p>2. Сприяти усвідомленню дитиною своїх позитивних якостей; удосконалювати вміння виступати перед групою.</p> <p>3. Розвивати вербальне та невербальне спілкування.</p> <p>4. Формувати відносини довіри, вміння співпрацювати.</p> <p>5. Зняти тілесну та емоційну напругу.</p> <p>6. Розвивати увагу, пам'ять, мислення, уяву.</p>	<p>– вітання;</p> <p>– ігри: «Роби як я», «Присядьте ті, хто...»;</p> <p>– бесіда;</p> <p>– вправи: «Знайди відмінності», «Допоможи другу, чи найдружніша пара», «Я хочу подружитися...», «Спільне малювання»;</p> <p>– бесіда-релаксація «Яким я буду, коли виросту?»;</p> <p>– пальчикова гімнастика «У гості»;</p>

Продовження таблиці 3.4.

1	2	3	4
		7. Розвивати дрібну та загальну моторику. 8. Розвивати навички самосвідомості	– ритуал прощання «Добра тварина»
3	Правила поведінки на заняттях	<p>1. Ознайомити дітей із правилами поведінки групи.</p> <p>2. Продовжувати формувати навички вербального та невербального спілкування, ввічливого поводження.</p> <p>3. Розвивати увагу, пам'ять, наочно-образне та словесно-логічне мислення.</p> <p>4. Розвивати дрібну та загальну моторику.</p> <p>5. Зняття емоційної та тілесної напруги</p>	<p>– вітання;</p> <p>– ігри: «Подарунок», «Хто ким буде»;</p> <p>– пальчикова гімнастика «Замок»;</p> <p>– завдання: «Дорисуй ключик», «Ключик»;</p> <p>вправи «Добре тепло»</p>
4	Країна «Психологія»	<p>1. Продовжити згуртування групи.</p> <p>2. Розвивати невербальне та вербальне спілкування.</p> <p>3. Зняти тілесну та емоційну напругу.</p>	<p>– вітання;</p> <p>– ігри: «Гаряче – холодно»; «Болото», «Присядьте ті, хто...», «Театр Настрою», «Топ-хлоп»;</p> <p>– пальчикова гімнастика «Помічники»;</p> <p>– завдання: Килимок, Розфарбуй килимок, Логічний квадрат;</p> <p>– ритуал прощання</p>

5	Радість, сум	<p>1.Познайомити дітей із почуттям радості, смутку.</p> <p>2.Навчання розрізненню емоційного стану за його зовнішнім проявом та виразом через міміку, пантоміміку, інтонацію.</p> <p>3. Формування навичок адекватного емоційного реагування на досконалу дію чи вчинок. (Дитина має право на будь-яку емоцію, яка допомагає їй збагатити власний життєвий досвід).</p> <p>4. Вчити дітей висловлювати почуття радості в малюнку</p>	<p>– вітання «Країна Настроїв»;</p> <p>– динамічна пауза «Подорож до лісу»;</p> <p>– завдання: «Ягоди», «Казкові персонажі», «Веселий – сумний», «Моя радість», «Гусениця»;</p> <p>– бесіда за піктограмою «Радість», «Сум»;</p> <p>– пальчикова гімнастика «Дружба»;</p> <p>– гра «Будь уважний»;</p> <p>– ритуал прощання «Країна Настроїв»</p>
6	Гнів, подив	<p>1. Познайомити дітей із почуттям гніву.</p> <p>2. Познайомити дітей із почуттям подиву.</p> <p>3.Навчання розрізненню емоційного стану через його зовнішній прояв: міміку, пантоміміку, інтонацію.</p> <p>4.Формування навичок адекватного емоційного реагування на скоєну дію чи вчинок. (Дитина має право будь-яку емоцію, яка допомагає їй збагатити власний життєвий досвід).</p> <p>5. Вчити дітей висловлювати почуття гніву через малюнок</p>	<p>– вітання «Країна Настроїв»;</p> <p>– казка;</p> <p>– бесіда за піктограмою «Гнів»;</p> <p>– вправи: «Позбавлення від гніву»;</p> <p>– пальчикова гімнастика Помиримось»;</p> <p>– завдання: «Мій гнів», «Казкові герої»;</p> <p>– гра-руханка «Дракон кусає свій хвіст»;</p> <p>– ритуал прощання «Країна Настроїв»</p>
7	Переляк, спокій	<p>1.Познайомити дітей з почуттям спокою.</p> <p>2.Навчити розрізнення емоційного стану за його зовнішнім проявом і виразом через міміку, пантоміміку, інтонацію.</p> <p>3.Формувати навички адекватного емоційного реагування на досконалу дію чи вчинок.</p> <p>4. Вчити дітей висловлювати почуття здивування в малюнку.</p> <p>5.Познайомити дітей з емоцією переляк.</p> <p>6. Вчити дітей дізнаватися про емоцію переляк за її проявами.</p> <p>7.Розвивати вміння справлятися з</p>	<p>– вітання «Країна Настроїв»;</p> <p>– казка;</p> <p>– бесіда за піктограмою «Здивування»;</p> <p>– вправа Дивовижні запахи»;</p> <p>– пальчикова гімнастика «Дивно»;</p> <p>– завдання: «Моє здивування», «Настрій казкового героя»;</p> <p>– гра-руханка «Є чи ні?»;</p> <p>– ритуал прощання</p>

		почуттям страху. 8. Вчити дітей висловлювати почуття страху в малюнку	«Країна Настроїв»
8	Словник емоцій	1. Навчання розрізнення емоційного стану за його зовнішнім проявом та виразом через міміку, пантоміміку, інтонацію. 2. Формування навичок адекватного емоційного реагування на вчинену дію чи вчинок. (Дитина має право на будь-яку емоцію, яка допомагає їй збагатити власний життєвий досвід). 3. Зняття емоційної напруги.	– вітання «Країна Настроїв»; – казка; – бесіда за піктограмою «Переляк»; – вправи: «Страшні звуки», «У страху очі великі»; – пальчикова гімнастика «Хоробрі моряки»; – завдання: «Мої страхи», «Страшно весела історія»; – гра «Я страшилок не боюся, на кого хочеш перетворюся» – ритуал прощання «Країна Настроїв»
9	Країна уяви	1. Розвивати фантазію та уяву при порівняльному сприйнятті музичних та поетичних творів. 2. Розвивати невербальне та вербальне спілкування. 3. Формувати інтерес до творчих ігор	– вітання «Країна Настроїв»; – бесіда за піктограмою «Спокій»; – вправи: «Ведмежата в барлозі», «Спокійні іграшки»; – пальчикова гімнастика «Спокійні квіти»; – завдання: «Загадкове послання», «Оживи фігурку», «Нісенітниця»; – ігри: «Засоби пересування», «Диво-дерево», «Чарівні камінці», «Неіснуюча тварина»; – казка; – пальчикова гімнастика «Маланка»; – моделювання; – ритуал прощання «Країна настроїв»
10	Я - особливий	1. Закріплення та узагальнення знань про почуття радості, смут-	– вітання «Країна Настроїв»;

		<p>ку, гніву, здивування, переляку, спокою.</p> <p>2.Розвиток здатності розуміти та виражати емоційний стан іншої людини.</p> <p>3.Збагачення та активізація словника дітей за рахунок слів, що позначають різні емоції, почуття, настроїв, їх відтінки</p>	<p>– казка-завдання «Абетка настроїв»;</p> <p>– вправи: «Острів настроїв»;</p> <p>– пальчикова гімнастика «Прогулянка»;</p> <p>– завдання: «Мій настроїв», «Намалюй емоції», «Вгадай музичний настроїв»;</p> <p>– гра «Кубик настроїв», «Абетка емоцій», «Що змінилося?»;</p> <p>– ритуал прощання «Країна Настроїв»</p>
--	--	---	--

У період старшого дошкільного віку в дитини складаються основні особистісні характеристики. Потреби, інтереси та мотиви зумовлюють поведінку, цілеспрямовану діяльність та вчинки дитини. Успіх у досягненні бажаних для дитини цілей, задоволення чи незадоволення її особистих потреб визначають зміст та особливості розвитку емоцій дітей старшого дошкільного віку. Емоції, особливо позитивні, визначають ефективність навчання і виховання дітей, а вольове зусилля впливає на становлення будь-якої діяльності дошкільника, зокрема і психічного розвитку.

3.3. Порівняльний аналіз результатів експериментально-дослідної роботи з емоційного розвитку дітей дошкільного віку

На основі констатувального та формуального етапів експерименту було висунуто мету контрольного експерименту: провести повторну діагностику, проаналізувати отримані дані та зробити висновки про динаміку досліджуваних параметрів емоційного розвитку дітей дошкільного віку.

Для діагностики рівня емоційного розвитку дітей дошкільного віку були застосовані ті ж самі методики, що й на етапі констатувального експерименту.

Оцінка сформованості емоцій дітей визначалася згідно з описаними раніше критеріями.

Результати повторної діагностики представлені у таблиці 3.5 та рисунку 5.

Таблиця 3.5.

Розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці

Рівень	Показники	
	Експериментальна група (ЕГ) у %	Контрольна група (КГ) у %
Високий	30%	30%
Середній	40%	30%
Низький	30%	40%

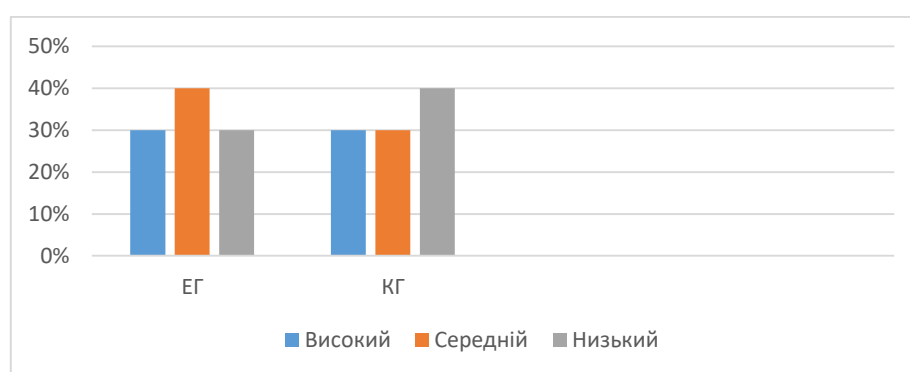

Рис. 5. Розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці

Так, аналіз отриманих результатів на контрольному етапі експерименту за методикою методикою «Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці» (Г.А. Урунтаєва, Ю.О. Афонькіна) показав такі результати.

Високий рівень уміння розуміння емоційних станів людей у контрольній групі спостерігається у 30% опитаних (у 3 вихованців), експериментальній – у 30% опитаних (3 вихованців). Допомога при виконанні завдань з боку педагогів не знадобилася.

Середній рівень уміння розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці, притаманний 40% в контрольній групі (4 вихованці) та 30% – в експериментальній групі (3 вихованці). При цьому дослідженні знадобилася змістовна допомога педагогів – вербальна і наочна.

Відповідно низький рівень спостерігається у 40% опитаних контрольної групи (4 вихованці) та 30% – експериментальної групи (3 вихованці).

Констатується низький рівень сформованості вікових показників емоційного розвитку, можливість емоційних відхилень та порушень.

За результатами роботи можна зробити висновок, що діти стали краще розуміти емоційний стан людей, ґрунтуючись на розумінні емоційного змісту. Підвищилася самостійність дітей у ситуаціях, де необхідні співпереживання та підтримка. Діти почали краще йти на контакт з дорослими та однолітками.

У ході контрольного проведення методики «Емоційні обличчя» ми виявили, що високий рівень вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану підвищився: 30% дітей (3 особи) в експериментальній групі. У контрольній групі високий рівень вміння взаємодіяти з іншим людиною з урахуванням її емоційного стану характерний для 30% дітей (3 особи). Ці діти дали розгорнуту і докладну відповідь, були здатні адекватно позначати емоційні стани та оцінювати лицьову експресію; мали високу здатність до висловлення власних переживань.

Середній рівень вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану в експериментальній групі підвищився та склав 40% (4 дітей), в контрольній групі залишився на рівні 30% дітей (3 дітей). Ці діти давали відповіді на запитання за допомогою дорослого; відчували труднощі в упізнанні та називанні абстрактних зображень, оцінювали настрій та називали емоції за допомогою дорослого.

Низький рівень вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану характерний для 30% дітей (3 осіб) в експериментальній групі, в контрольній групі низький рівень вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану був виявлений у 40% (4 особи). Ці діти завдання не виконували навіть за допомогою запитань, не називали настрій, не могли продемонструвати його на собі.

Кількісні результати вивчення вміння дітей взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану представлені на рисунку 6.

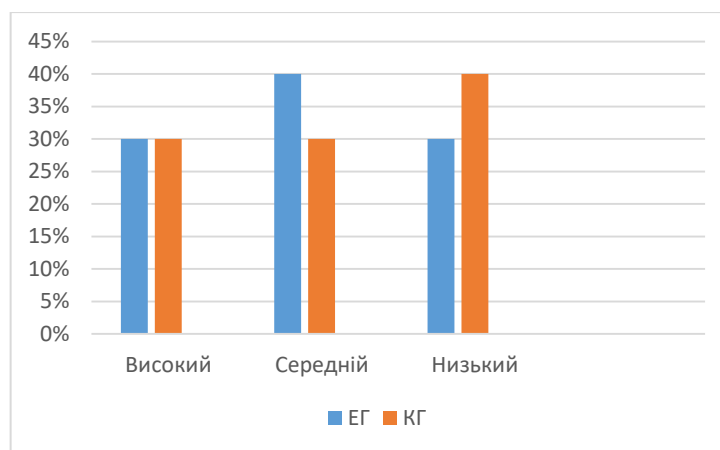

Рис. 6. Вміння взаємодіяти з іншою людиною з урахуванням її емоційного стану

Отже, порівняльний кількісний та якісний аналіз результатів досліджень констатувального та контрольного характеру свідчить про ефективність проведеної роботи з емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Для розвитку емоційної сфери дітей у закладі дошкільної освіти необхідна системність. Розвиваючі заняття доцільніше проводити у першій половині дня. Розвиток дітей відбувається не тільки на заняттях, а й в інші види нерегламентованої дитячої діяльності: іграх, малюванні, театралізаціях та ін. Робота з дітьми через ці види діяльності може здійснюватись як до обіду, так і в другій половині дня. Для цілеспрямованого навчання можна виділити два варіанти проведення занять. Перший – проводити заняття раз на тиждень, виділивши певний день. Другий – проводити заняття тематичними циклами, при цьому між циклами витримуватиме перерву в два-три тижні. самостійні парціальні програми або інтегруватися в комплексну програму, за якою працює заклад дошкільної освіти.

Інтеграція найбільш ефективна у заняттях з образотворчої, театралізованої та ігрової діяльності, з ознайомлення з навколишнім, екологічному та фізичному вихованню. Залежно від загальної організації педагогічного процесу обирається найбільш підходяща модель. Для

підвищення ефективності необхідно застосовувати різні форми роботи: спеціально організовані заняття, ігри, дотримання режимних моментів тощо.

Робота педагогів має бути скоординованою, щоб уникнути повторень та працювати за темами послідовно

Важливо, щоб процес емоційного розвитку дитини відбувався не тільки в закладі дошкільної освіти, а й у сім'ї. Діти сприйнятливі до прикладів у поведінці дорослих. Тому важливо, щоб батьки розуміли, що неправильно вимагати від дитини дотримання будь-якого правила поведінки, якщо вони не дотримуються цих правил самі. Якщо буде неузгодженість між вимогами, які пред'являють у закладі дошкільної освіти і в сім'ї, то у дитини може виникати почуття розгубленості, образи чи агресії. Педагогам необхідно розповісти цілі та завдання програми, за якою вони працюють, залучити батьків до життя закладу дошкільної освіти. Інформування батьків має відбуватися постійно.

Спільна з батьками діяльність допомагає зацікавити батьків у житті садка та допомагає у покращенні взаєморозуміння між батьками та педагогами.

Висновки до 3 розділу

У результаті дослідження було виявлено особливості емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Слід відзначити, що низький рівень емоційного розвитку у дошкільнят після проведення всіх методик показала половина дітей від числа всіх випробуваних. Це такі діти, які не змогли показати знання про емоції та способи їх вираження, не змогли описати емоційний стан, не виявляли наявності та глибини соціальних емоцій, не могли правильно чи виражали з утрудненнями емоції, не могли взаємодіяти з людиною з урахуванням її емоційного стану. На запитання дорослого відповідали з утрудненням або взагалі не змогли відповісти.

ВИСНОВКИ

Реформування всіх рівнів української системи освіти спрямовано на створення особистості оптимальних умов розвитку, що має сприяти її успішній самореалізації, соціальній адаптації в суспільстві. Провідна роль в цьому реформуванні належить закладам дошкільної освіти, в стінах яких закладаються основи психоемоційного, особистісного розвитку дитини дошкільного віку.

Основними характеристиками емоцій є їх суб'єктивність, можливість висловлювати через емоції оцінне, особистісне ставлення до виконаних видів діяльності, можливість регулювати вплив на пізнавальні процеси, що супроводжують діяльність, що визначає якість навчання. З іншого боку, емоції впливають на розвиток особистості, її установок, цінностей, самооцінки, рівня домагань тощо. У зв'язку з цим одним із завдань діяльності дошкільного закладу освіти виступає цілеспрямований емоційний розвиток дошкільника, що вимагає готовності студента – майбутнього вихователя до реалізації цього завдання.

Готовність педагога до емоційного розвитку дитини дошкільного віку передбачає наявність знань теоретичних концепцій, що відбивають основні

проблеми емоційного розвитку дошкільнят, практичних умінь, що визначають специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток емоційної сфери дошкільнят, а також професійно важливих якостей особистості, необхідних для професійної діяльності, спрямованої на емоційний розвиток дошкільнят.

Отже:

1. Вивчено та узагальнено наукову літературу з професійної проблематики.

2. На підставі теоретичного аналізу психолого-педагогічних досліджень нами визначено сутність емоційного розвитку дитини дошкільного віку та сформульовано поняття «готовність майбутнього вихователя до емоційного розвитку дитини дошкільного віку». На наш погляд, готовність майбутнього вихователя до емоційного розвитку дитини дошкільного віку є сукупністю теоретико-практичних та психологічних знань, умінь і навичок, що передбачають знання основних теорій та концепцій, принципів та методів, цілей та завдань розвитку емоційної сфери дошкільника, знання специфіки та вікових особливостей емоційного розвитку дошкільника (теоретичний компонент готовності); наявність умінь оцінювати, розрізняти та керувати емоціями дитини, використовувати моральні та матеріальні стимули, організовувати діяльність дітей дошкільного віку, спрямовану на емоційний розвиток (практичний компонент готовності); наявність стійких мотивів професійної діяльності, вміння застосовувати на практиці психологічні засоби, методи та прийоми, що сприяють розвитку емоцій та почуттів дитини, вміння розрізняти, розуміти та керувати своїми власними емоціями та почуттями, вміння розвивати у собі професійно важливі якості особистості та особистісні якості, які будуть прикладом наслідування для дошкільнят (психологічний компонент готовності).

3. Виявлено основні компоненти та критерії готовності майбутнього вихователя до емоційного розвитку дитини дошкільного віку.

4. З'ясовано, що підготовка студентів – майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку має здійснюватися у спеціально створених психолого-педагогічних умовах, найважливішими з яких ми визначили такі: забезпечення розвитку стійких мотивів професійної діяльності, спрямованої на емоційний розвиток дитини дошкільного віку; забезпечення спрямованості (змісту) освіти на успішну підготовку фахівців дошкільної освіти до емоційного розвитку дітей дошкільного віку; організація педагогічної практики, що забезпечує професійний саморозвиток студентів-практикантів; організація спільної діяльності студентів та вихователів закладу дошкільної освіти, спрямованої на емоційний розвиток дитини дошкільного віку. Включення студента до різних видів професійно-орієнтованої діяльності (участь у професійних конкурсах та профільних олімпіадах, що сприяють формуванню професійних умінь та навичок студентів, необхідних для емоційного розвитку дитини дошкільного віку).

5. Визначено діагностичний інструментарій, за допомогою якого можна фіксувати рівень емоційного розвитку дитини дошкільного віку.

6. Апробовано в реальній педагогічній практиці програму емоційного розвитку дитини дошкільного віку.

7. Проведено аналіз та узагальнення отриманих результатів. Аналіз експериментальних даних свідчить про ефективність розробленої нами програми емоційного розвитку дитини старшого дошкільного віку, застосованої на практиці в закладі дошкільної освіти.

Резюмуючи сказане, відзначимо, що гіпотезу дослідження підтверджено, завдання дослідження реалізовано, мету досягнуто.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. 1. Аніщук А. М. Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. С. 59-67.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://osvita.ua/school/reform/80932/>
3. Байер О. Емоційне благополуччя дитини в освітньому просторі дошкільного навчального закладу. URL: <https://ird.npu.edu.ua/files/Секція%20III%20вся.pdf>
4. Бахіча Е. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до професійної діяльності в полікультурному середовищі Криму : автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2011.
5. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання : монографія. Київ: Світич, 2006. 304 с.
6. Беленька Г. Особистість випускника дитсадка: базові якості. Дошкільне виховання. 2015. № 5. С. 11-15.

7. Беленька Г. В., Машовець М. А. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016.
8. Богуш А. М. Підготовка педагогічних кадрів до реалізації принципу наступності дошкільної і педагогічної освіти. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць (спецвипуск) : Матеріали Всеукраїнської наук.-практичної конференції «Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок...» 17-18 травня 2007 р. / За заг. ред. проф. В.І. Сипченка. Слов'янськ: Вид. центр СДПУ, 2007. С. 3.
9. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці <http://medbib.in.ua/lichnost-formirovanie-detskom.html>
10. Вашак О. Підготовка майбутніх вихователів до екологічного виховання дошкільників на засадах етнопедагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2010. 22 с. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/33_2020/part_2/41.pdf
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk/page/952/mode/1up?q=підготовка>
12. Гончаренко С. Український педагогічний словник. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/106820/1/Гончаренко.%20Педагогічний%20словник%20%281%29.pdf>
13. Грама Н. В. Теорія і практика екологічної освіти : дошкільна педагогіка. Навч.-метод. посібник [для ВНЗ]. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 400 с.
14. Дарвин Ч. О выражении эмоций у человека и животных. Спб. : Питер, 2013. – 320 с.
15. Державний стандарт дошкільної освіти в Україні. URL: <https://osvita.ua/school/reform/80932/>
16. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

17. Дяченко С. Підготовка майбутніх вихователів до формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2009. 20 с.
18. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
19. Жаровцева Т. Г. Теоретико-методичні засади підготовки фахівців дошкільної освіти до роботи з неблагополучними сім'ями : [монографія]. Одеса: ПНЦ АПН України – СВД М. П. Черкасов, 2006. 367 с.
20. Закон України «Про вищу освіту». <http://fedmet.org/analytics/zakon-ukraini-pro-vishhu-osvitu/>
21. Залізник А. М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками з морального виховання дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 22 с.
22. Занюк С. Психологія мотивації : навчальний посібник. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
23. Захарасевич Н. Підготовка майбутніх вихователів до рольової діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Івано-Франківськ, 2018. 22 с.
24. Изард К. Э. Психология эмоций. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/kerrolizard.pdf
25. Карелина И. О. Развитие эмоциональной сферы детей в дошкольной образовательной организации : избранные научные статьи. Прага: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2017. – 122 с. ISBN 978-80-7526-217-2
26. Кононко О. Найголовніше «погода» вдома, або як сформувати емоційну сприйнятливість і чутливість. Спеціалізований журнал Вихователь-методист дошкільного закладу. № 5. 2017. С. 32-40. Кононко О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія. Київ: Стилос, 2000.

27. Кононко О. Розвиток особистості як пріоритет реформування дошкільної освіти. В П. І. Рогова (Ред.), Дошкільна освіта як складова системи безперервної освіти України (1991–2006): науково-допоміжний бібліографічний показник (с. 10-18). Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

28. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Укладачі/автори: Воронов В.А., Гавриш Н.В., Канішевська Л.В., Піроженко Т.О., Рейпольська О.Д., Сисоєва С.О. 2020. С. 18-19.

29. Красозова М. Емоційна готовність дітей старшого дошкільного віку як умова адаптації до навчання у школі. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2019 – 321 с. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2019/2019_12_10_zbirnuk.pdf

30. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В.Г. Кремень. Київ: Грамота, 2005. 448 с.

31. Кузь В. Г. Готуємо сільського вчителя-вихователя. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/9/visnuk_1.pdf

32. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2021.

33. Лесіна Т. М. Підготовленість вихователя до розвитку старшого дошкільника як суб'єкта соціальної дії : сутність, методи формування у виші : навчально-методичний посібник. Ізмаїл, 2018. 96 с.

34. Леонтьев А. Н. Эмоциональные процессы <https://www.psychology-online.net/articles/doc-314.html>

35. Линенко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї : монографія. Одеса: ОКФА, 1995.

36. Литвиненко І. Сучасна дитина у світі почуттів. Дошкільне виховання. 2019. № 3. С. 3-6.

37. Лігоцький А.О. Система різнорівневої підготовки фахівців в Україні (теоретико-методологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 1997. 36 с.
38. Мельник Н. І. Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи: теорія і практика: монографія. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 392 с.
39. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у сучасних дітей. Наука і освіта. Одеса, 2002. № 5. С. 42-44. URL: file:///D:/User/Downloads/Nvmdup_2014_1.45_35.pdf
40. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку / [Н.В. Гавриш, Т.В. Панасюк, Т.О. Піроженко]; за заг. наук.ред. Т.О. Піроженко. Київ: ТОВ «Українська академія дитинства», 2017. 80 с.
41. Педагогіка вищої та середньої школи : збірник наукових праць. Кривий Ріг: ВЦ КДПУ; Айс Принт, 2016. Вип. 3 (49). 397 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Download>
42. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентнісний підхід / За загальною редакцією Г.В. Беленької, О.А.Половіної . Монографія. Київ: Вид-тво Академвидав, 2006. – 456 с. . – 244 с.
43. Підлипняк І. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/44/visnuk_4.pdf
44. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 3-тє вид., випр. Київ: «Академвидав», 2015. 448 с.
45. Пономаренко Т. О., Волинець Ю. О. Розвиток емпатії у старших дошкільників в умовах закладу дошкільної освіти. Молодий вчений. № 11 (63). Листопад, 2018 р. С. 256-262. URL:

<https://www.researchgate.net/publication/>

340930536_ROZVITOK_EMPATII_U_STARSHIY_DOSKILNIKIV_V_UMOVA
H_ZAKLADU_DOSKILNOI_OSVITI

46. Рогальська-Яблонська І. П. Підготовка майбутніх вихователів до супроводу соціалізації дошкільників на матеріалах спецкурсу «Актуальні проблеми сучасного дитинства». URL: <http://176.98.75.236/bitstream/6789/2611/1/PIDGOTOVKA%20MAJBUTNIX%20VY%60XOVATELIV%20DO%20SUPROVODU%20SOCIALIZACIYi%20DOSKIL%60NY%60KIV%20NA%20MATERIALAX%20SPECzKURSU%20“AKTUAL%60NI%20PROBLEMY%60%20SUCHASNOGO%20DY%60TY%60NSTVA”.pdf>

47. Рогова Т.В. Проблема управління якістю освіти в науковій літературі та освітній практиці / Т.В. Рогова // Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. Харків: «Смугаста типографія», 2015. Вип.51. С. 211-218.

48. Рогова Т. Професійна підготовка студентів у ВНЗ: її ознаки та якість. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2017. Вип. 56. С. 294-301. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Сборка%2056-294-301.pdf>

49. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. URL: <https://psylib.org.ua/books/rubin01/index.htm>

50. Серветник А. Необхідний емоційний комфорт. Дошкільне виховання. 1995. №3-4. С.14-15.

51. Система управління якістю медичної освіти в Україні : монографія / І.Є. Булах, О.П. Волосовець, Ю.В. Вороненко [та ін.]. Дніпропетровськ: АРТПРЕС, 2003. 212 с.

52. Сіренко Т. В. Дослідження емоційної сфери дітей дошкільного віку. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/8792/111Сіренко_стаття.pdf?sequence=1&isAllowed=y

53. Сіренко А. Є. Формування у старших дошкільників впевненості в собі у груповій діяльності (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2017.
54. Скоробагата О. М. Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08somppp.pdf>
55. Скрипченко О. В. Загальна психологія: Хрестоматія. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/506-zagalna-psihologiya-hrestomatya-skripchenkov.html>
56. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів: вид. 2-ге, доп. і перероб / Укладач О.Є. Антонова. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/12633/1/СЛОВНИК%20БАЗОВИХ%20ПОНЯТЬ%20Антонова.pdf>
57. Словник психологічних термінів. URL: <https://nuph.edu.ua/slovnik-psihologichnih-terminiv/>
58. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text>
59. Суховієнко Н. А. Науково-педагогічні дослідження з питань підготовки майбутніх педагогів-вихователів до професійної діяльності. Innovative solutions in modern science. 2017. № 4(13). С. 1-17.
60. Танько Т. П. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис. ... док-р пед. наук: 13.00.04. Харків, 2004. 41 с.
61. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2014. Випуск 1.45 (106). С. 155-158. URL: file:///D:/User/Downloads/Nvmdup_2014_1.45_35.pdf

62. Трофаїла Н. Д. Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку : дис... канд. пед. наук : 13.00.08. Умань, 2018. 270 с.

63. Усик Д. Психологічні особливості саморегуляції поведінки в старшому дошкільному віці. В Л. Д. Заграй (Ред.), Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія (2015. Вип. 20, ч. 2, с. 108-114). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника.

64. Федорова М. А. Особливості емоційного розвитку сучасних дітей в аспекті становлення міжособистісних взаємин. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. Вип. 1(46). С. 133-137. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/31799/1/5.PDF>

65. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

66. Шульга Т. В. До питання визначення критеріїв та показників рівнів сформованості емоційної культури майбутніх вихователів закладів дошкільної світи у процесі фахової підготовки. URL: <https://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/publ/4-1-0-730>

67. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.] ; наук. Кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pr>

68. Children's mental health. 2004. URL: <http://www.families.nt.gov.au>

69. Davies L. Emotional Abuse of Children (9/2002). URL: <http://www.kellybear.com>

70. Dealing with Feelings: Emotional Health. URL: <http://www.pbs.org/wholechild/parents/dealing.html>

71. Granholm J. M., Olszewski J. Social-Emotional Development in Young Children. A guide produced by the Michigan Department of Community Health (12/2003). URL: <http://www.michigan.gov>

72. URL: <https://ezavdnz.m CFR.ua/867880>

Додаток А

Вивчення розуміння емоційних станів людей, зображених на картинці

(Г.А. Урунтаєва, Ю.О. Афонькіна)

Мета діагностики: Вивчити сформованість розуміння емоційних станів

людей у дитини старшого дошкільного віку.

Опис методики:

Підготовка дослідження. Підібрати картинки (світлини) із зображенням дітей та дорослих, у яких яскраво виражено емоційний стан як основних емоцій (радість, страх, гнів, горе), так і їх відтінків, сюжетні картинки із зображенням; позитивних та негативних учинків дітей та дорослих.

Проведення дослідження. Індивідуально з дітьми 5-7 років проводиться дві серії.

Перша серія. Дитині послідовно показують картинки дітей та дорослих та питають: «Хто зображений на картинці? Що він робить? Як він почуввається? Як ти здогадався про це? Опиши картинку».

Друга серія. Дитині послідовно показують сюжетні картинки та запитують: Що роблять діти (дорослі)? Як вони це роблять (дружно, сваряться, не звертають уваги один на одного тощо)? Як ти здогадався? Кому з них добре, а кому погано? Як ти здогадався?».

Обробка результатів. Підраховують кількість вірних відповідей у різних вікових групах окремо за кожною серією та за кожною картинкою. Виявляють, чи доступне дітям розуміння емоційних станів дорослих та однолітків, на які ознаки вони спираються, кого краще розуміють: дорослого чи однолітка. Визначають залежність цих показників від віку дітей.

Додаток Б

Методика «Емоційні обличчя» (Н.Я. Семаго)

Мета: Оцінка можливості адекватного пізнання емоційного стану, точність та якість цього пізнання (тонкі емоційні диференціювання), можливість співвіднесення з особистими переживаннями дитини.

1-а серія (3 зображення) складається з контурних (схематичних) зображень облич. У схематичному вигляді проводяться такі емоційні вирази: злість (гнів); сум (сум); радість.

Емоційна експресія на контурних зображеннях позначена найбільш етологічно значущими елементами обличчя: характерним для кожного варіанта просторовим розташуванням кутів рота та положення брів.

2-я серія (14 зображень) містить у собі зображення конкретних осіб дітей (хлопчиків та дівчаток: по 7 зображень відповідно). У методиці використовуються зображення з такими емоційними виразами: явна радість; страх; сердитий; привітність; сором, вина; образа; здивування.

Процедура проведення: Сама процедура проведення дослідження у повному обсязі складається із трьох послідовних етапів.

1-й етап: пред'явлення для пізнання емоційних станів 1-ї серії зображень (схематичні зображення).

2-й етап: пред'явлення реальних зображень (відповідно до статі дитини).

3-й етап: вигадування історії за якимось зображенням.

Залежно від поставлених завдань та основної діагностичної гіпотези обстеження може бути завершено вже після першого етапу, в певній ситуації перший та другий етапи можуть змінюватися місцями.

Адекватність оцінки емоційного стану, як за «знаком -/+», і за силою.

Яскравість емоційних образів (емоційна зарядженість, що включає відповідну мімічну експресію самої дитини).

Рівень диференціювання емоційних проявів та, відповідно, адекватність володіння відповідним словником.

Інертність, застрявання чи гнучкість у сприйнятті емоційного стану.

Власне «словник емоції» у його зіставленні з активним словниковим запасом дитини, її віком та особливостями афективного реагування.

Виявлення «конфліктних» зон, пов'язаних із емоційним неблагополуччям.

Особливості сформованої системи базової афективної регуляції.

Критерії оцінювання

Високий рівень – розгорнута та докладна відповідь, здатність адекватно позначати емоційні стани та оцінювати експресію обличчя; висока здатність до вимовлення власних переживань.

Середній рівень – відповіді питання за допомогою; проблеми в упізнанні та називанні абстрактних зображень, оцінює настрій і називає емоції за допомогою дорослого.

Низький рівень – завдання не виконує навіть за допомогою запитань, не називає настрій, не може показати його на собі.

Додаток В

**Методика «Діагностика рівня розвитку дітей в
образотворчої діяльності» (О.М. Веракса)**

Мета: дослідження рівня розвитку емоційних відносин дошкільнят в образотворчій діяльності.

Процедура проведення: Дітям пропонується намалювати малюнок у подарунок (мамі, другові, малюкам). Сюжет та образотворчі матеріали діти

обирають самостійно. Можна нагадати дітям, що вони вже малювали, розглянути малюнки, виконані іншими дітьми, або малюнки з попередніх занять.

Обробка результатів:

За кожним показником оцінка дається за трибальною системою. Загальний рівень визначається сумою балів. Окрім того, враховуються спостереження дітей у процесі образотворчої діяльності. Вміння планувати зміст діяльності.

Високий рівень – 3 бали. Любить малювати з власної ініціативи. Вибір сюжету самостійний, відрізняється оригінальністю. Зміст різноманітний, наповнений безліччю деталей, композиція багатофігурна, але при цьому проглядається загальна тема малюнка. Малює без допомоги ззовні. У дитини є потреба самостійно доповнити зображення придатними за змістом предметами, деталями (створити нову комбінацію із засвоєних раніше елементів). Яскрава емоційна виразність створеного образу.

Середній рівень – 2 бали. Малює за спонуканням. Сюжет визначає за допомогою дорослих чи інших дітей. Задум не відрізняється оригінальністю та самостійністю. Звертається по допомогу до педагога. Дитина на прохання педагога доповнює малюнок деталями.

Низький рівень – 1 бал. Не виявляє інтересу до малювання. Сюжет стереотипний. Відсутнє прагнення більш повного розкриття задуму. Зображення позбавлене емоційної виразності. Предмети зображені схематично, немає взаємодії, спільності зображеного сюжету. Виконує роботу так, як показує дорослий, не виявляє ініціативи та самостійності. Малюнки типові: та сама фігура, запропонована для малювання, перетворюється на той самий елемент зображення (коло – «Колесо»).

Вміння вибирати засоби діяльності.

Високий рівень – 3 бали. Дитина застосовує навички, отримані раніше в образотворчій діяльності. Експериментує з матеріалами та техніками. Правильно передає просторове розташування предмета. Частини

зображуваного предмета чітко розташовані одна щодо одної. Правильно передає у малюнку простір (близькі предмети – нижче на папері, далі – вище, передні – більші, рівні за розмірами, але віддалені).

Середній рівень – 2 бали. Не завжди застосовує у діяльності навички, набуті раніше. Образотворчі матеріали поєднує після підказки дорослого. Розташування предметів не завжди відповідає задуму, немає взаємозв'язку предметів. Є помилки у зображенні простору. Дитина деталізує художнє зображення лише на прохання дорослого. Малюнок позбавлений емоційної виразності.

Низький рівень – 1 бал. Малює за допомогою однолітків або дорослого, зображення позбавлене емоційного забарвлення. Застосовує один образотворчий матеріал чи образотворчу техніку. Матеріали не поєднує між собою. Малюнок невизначений, зображення не закінчено. Предмети розташовані хаотично.

Вміння оцінити результат діяльності

Оцінка результатів фіксується на основі розповідей дітей про свої малюнки. Чи вдалося намалювати, що задумано? Що вдалося найкраще? Над чим варто попрацювати?

Високий рівень – 3 бали. Сюжет відповідає попередній розповіді. Адекватна оцінка малюнка.

Середній рівень – 2 бали. Оцінку малюнку завищено. Важко розповісти про первісний задум свого малюнка. Розповідь відповідає змісту частково.

Низький рівень – 1 бал. Зображення відповідає задуму. Істотні розбіжності зображення та попередньої розповіді.

